

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

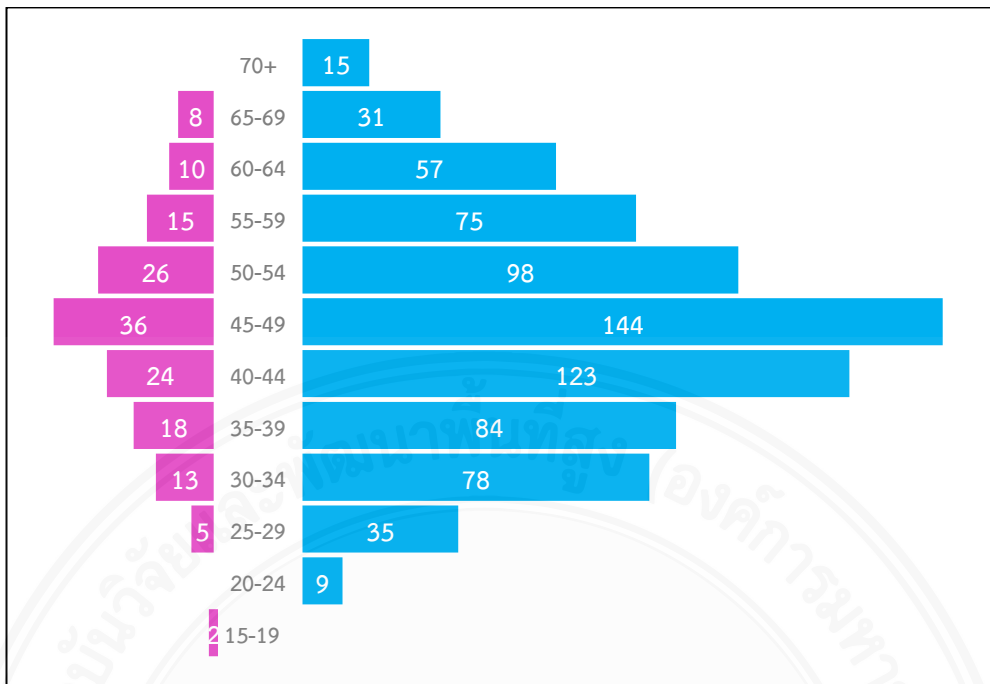
การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเดิมสู่การเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ด้วยการใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ (1) การศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรชาติพันธุ์ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทลื้อ และดาราอั้ง (2) การทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ (3) สรุปกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง และ (4) การสำรวจรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ดังนี้

4.1 การศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรชาติพันธุ์ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทลื้อ และดาราอั้ง

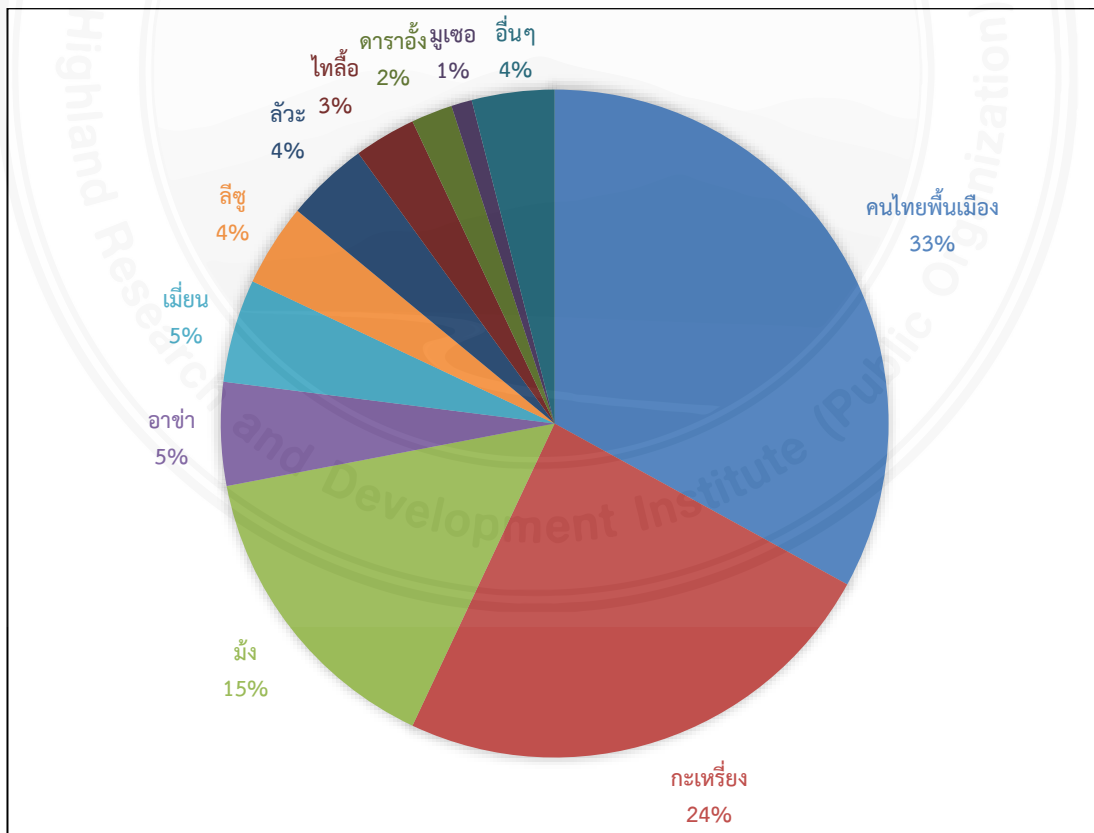
การศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่เหมาะสมกับชาติพันธุ์ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทลื้อ และดาราอั้ง ดำเนินงานต่อยอดจากปีงบประมาณ พ.ศ.2564 ที่ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่เหมาะสมกับชาติพันธุ์กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง อาข่า และเมี่ยน จำนวน 75 ราย เพื่อให้ทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกร แรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตร และกระบวนการเรียนรู้จากภายในตนเองของผู้นำเกษตรกร ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถนำไปใช้กำหนดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ ทำให้เกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงมีความรู้ในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่มั่นคง และสามารถปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ผลการศึกษาแสดงได้ดังนี้

4.1.1 ข้อมูลผู้นำเกษตรกรของ สวพส. ในปีงบประมาณ พ.ศ.2565

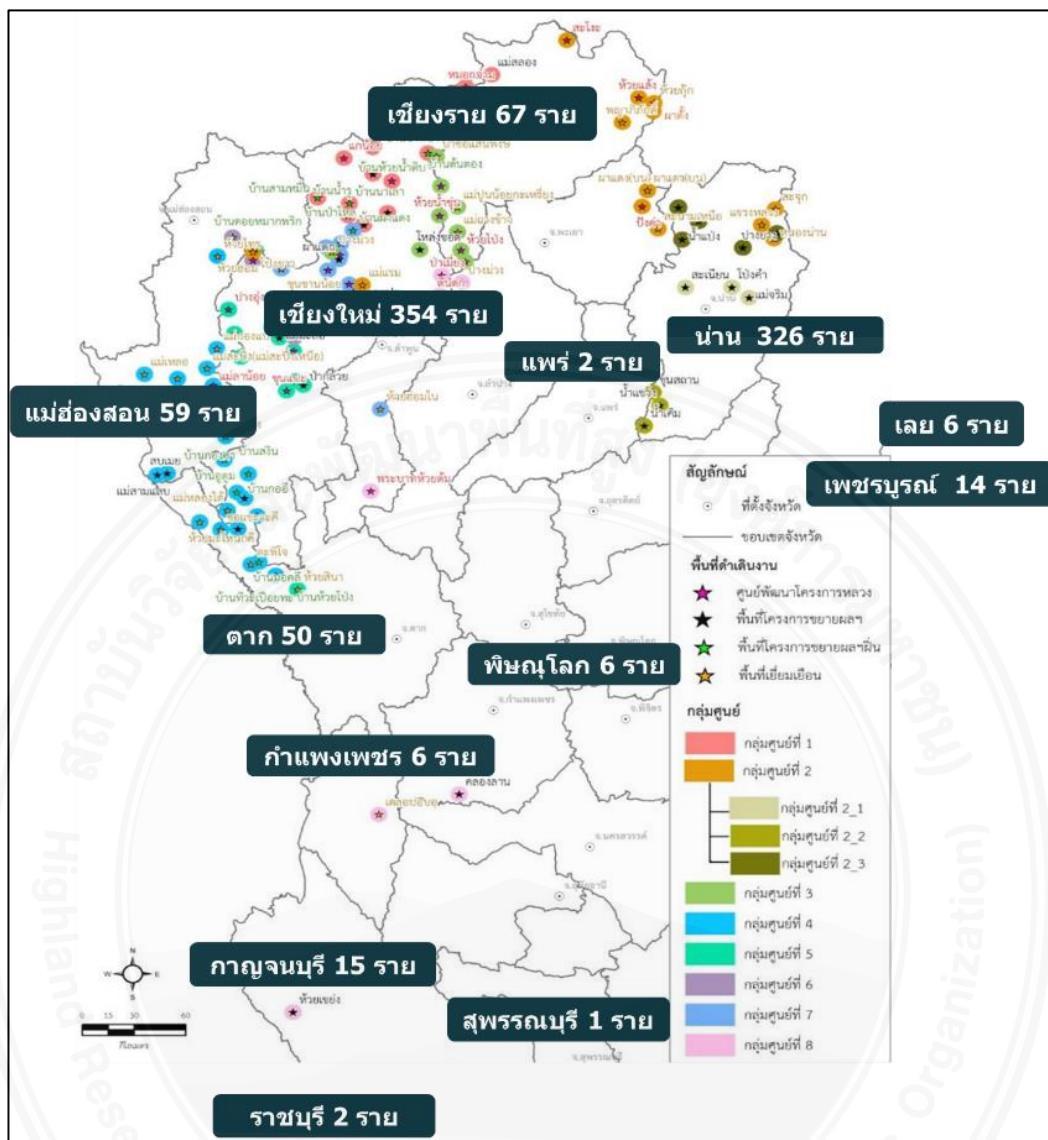
ผู้นำเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 83) มากกว่าเพศหญิง (ร้อยละ 17) อายุเฉลี่ย 46.5 ปี ต่ำสุด 17 ปี สูงสุด 77 ปี มีลักษณะโครงสร้างประชากรดังภาพที่ 1 ร้อยละ 38 สำเร็จการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา รองลงมา คือ ประถมศึกษา ร้อยละ 35 ไม่ได้รับการศึกษา ร้อยละ 13 ปริญญาตรี ปริญญาโท ร้อยละ 10 ปวช. ปวส. และอนุปริญญา ร้อยละ 4 ตามลำดับ คราวเรือนเกษตรกรมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 5 คน มีรายได้ภาคการเกษตรเฉลี่ย 202,094 บาทต่อปี ในจำนวนนี้มีผู้นำเกษตรกรที่ผ่านเกณฑ์การพัฒนาเป็น smart farmer ตามหลักเกณฑ์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวน 486 ราย (ร้อยละ 54) และกำลังพัฒนาสู่การเป็น smart farmer จำนวน 420 ราย (ร้อยละ 46) เมื่อจำแนกผู้นำเกษตรกรตามชาติพันธุ์พบว่า ในผู้นำเกษตรกร 906 ราย เป็นผู้นำคนไทยพื้นเมือง ร้อยละ 33 ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ร้อยละ 24 ม้ง ร้อยละ 15 เมี่ยน ร้อยละ 5 อาข่า ร้อยละ 5 ลีซู ร้อยละ 4 ลัวะ ร้อยละ 4 ไทลื้อ ร้อยละ 3 ดาราอั้ง ร้อยละ 2 มูเซอ ร้อยละ 1 และอื่นๆ ร้อยละ 3 ตามภาพที่ 2 และมีการกระจายตัวของผู้นำเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ดำเนินงานของ สวพส. ครอบคลุม 13 จังหวัด ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 1 โครงสร้างประชากรผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
หมายเหตุ: เพศหญิง = สีชมพู , เพศชาย = สีฟ้า

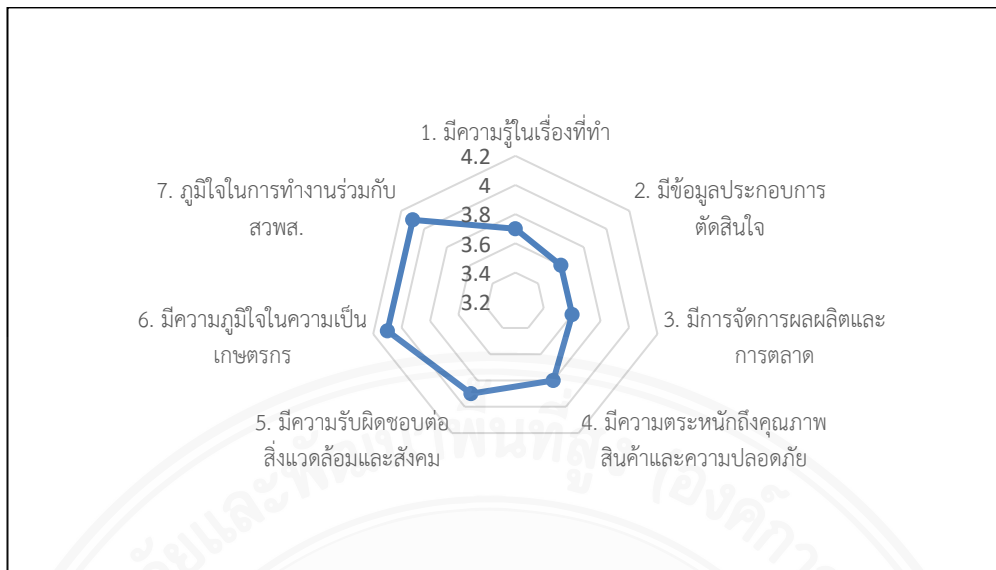

ภาพที่ 2 สัดส่วนผู้นำเกษตรกรแบ่งตามชาติพันธุ์

ภาพที่ 3 จำนวนผู้นำเกษตรกรของ สวส. ในแต่ละจังหวัด

การประเมินคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของผู้นำเกษตรกร สวส. ทั้ง 906 ราย ประกอบด้วย มีความรู้ในเรื่องที่ทำ มีข้อมูลประกอบการตัดสินใจ มีการจัดการผลผลิตและการตลาด มีความตระหนักถึง คุณภาพสินค้าและความปลอดภัย มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีความภูมิใจในความเป็น เกษตรกร และภูมิใจในการทำงานร่วมกับ สวส. พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.8 จาก 5 คะแนน โดยคะแนนเฉลี่ยแต่ละข้อเท่ากับ 3.7, 3.6, 3.6, 3.8, 3.9, 4.1 และ 4.1 ตามลำดับ ดังภาพที่ 4 ซึ่งผู้นำเกษตรกรของ สวส. ส่วนใหญ่ มีความภาคภูมิใจในการทำงานร่วมกับ สวส. และความเป็น เกษตรกรในระดับดี อย่างไรก็ตามจากการประเมินแสดงให้เห็นว่าผู้นำเกษตรกรยังต้องการข้อมูลเพื่อ ประกอบการตัดสินใจ ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรบางรายมีข้อจำกัดด้านการใช้ภาษาไทยและการ ติดต่อสื่อสารที่ชุมชนบนพื้นที่สูงบางแห่งยังมีสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตไม่ครอบคลุม ทำให้ เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งจากเจ้าหน้าที่และระบบสารสนเทศ นอกจากนี้เกษตรกร ยังต้องการความรู้ที่มาช่วยในการจัดการผลผลิตและการตลาด รวมทั้งการพัฒนาทักษะที่ทำให้ผู้นำ เกษตรกรมีความรู้ในเรื่องที่ทำอยู่จนสามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกรรายอื่นได้

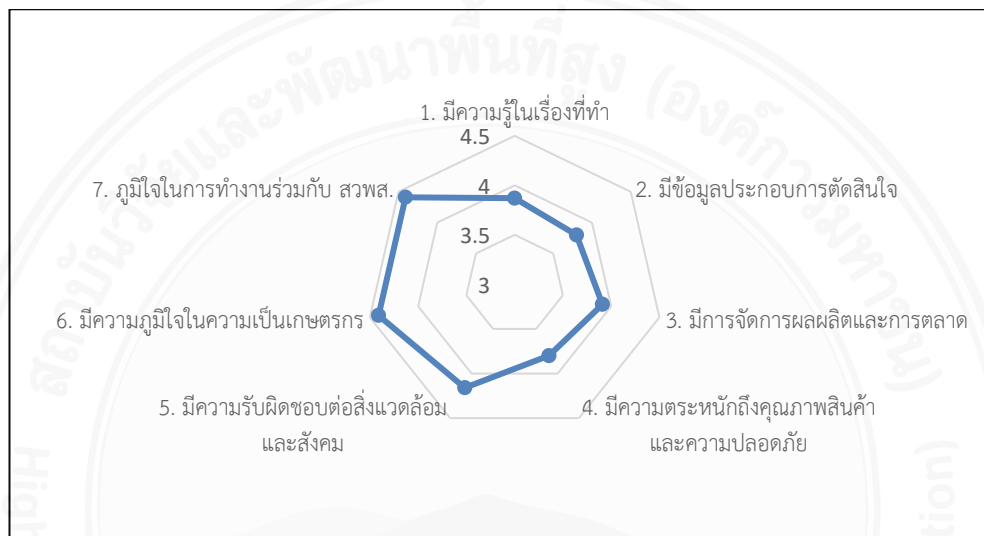
ภาพที่ 4 คุณสมบัติพื้นฐาน 7 ข้อ ของผู้นำเกษตรกร 906 ราย

4.1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกร

การศึกษาตัวอย่างแบบเจาะจงครอบคลุมกลุ่มผู้นำเกษตรกรเป้าหมาย จำนวน 5 ชาติพันธุ์ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 14 แห่ง ได้แก่ ลิซู ป่าแบ่ วาวี ห้วยฮะ ป่าเกี๊ยะใหม่ ฟาสวย ไทลื้อ ถ้ำเวียงแก วังไผ่ ลัวะ บ่อเกลือ ปางยาง ดาราอั้ง ปางแดงโน และ มูเซอ ผาแดง ปางมะโอ ป่าเกี๊ยะใหม่ ห้วยโป่งพัฒนา รวมทั้งสิ้น 61 ราย (ภาคผนวก ก) พบว่า กลุ่มตัวอย่างแบ่งเป็นเพศชาย 46 ราย เพศหญิง 15 ราย คิดเป็นร้อยละ 20 ของจำนวนผู้นำเกษตรกรทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา 14 แห่ง จำนวน 305 ราย มีอายุเฉลี่ย 44.5 ปี ต่ำสุด 22 ปี และสูงสุด 66 ปี เกษตรกรร้อยละ 42 จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย มีเกษตรกรจบการศึกษาสูงสุดในระดับชั้นปริญญาตรี จำนวน 2 ราย และไม่ได้รับการศึกษา จำนวน 7 ราย ครครัวเรือนเกษตรกรมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 5 คน รายได้เฉลี่ยต่อปี 171,243 บาทต่อครัวเรือน สูงสุด 450,000 บาทต่อปี ซึ่งเป็นเกษตรกรชาวลีซูในพื้นที่ป่าเกี๊ยะใหม่ที่มีการปลูกกาแฟอาราบิก้าและไม้ผลเมืองหนาวจำหน่าย และต่ำสุดมีรายได้ 80,000 บาทต่อปี เป็นเกษตรกรชาติพันธุ์ไทลื้อในพื้นที่วังไผ่ที่ทำการเกษตรผสมผสาน ได้แก่ ปลูกเงาะ ลำไย มะม่วง สับปะรด และพืชผักปลอดภัย ซึ่งกลุ่มตัวอย่างทั้ง 61 ราย มีการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรจากการยังชีพ หรือปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้ระบบ GAP และอินทรีย์ หรือทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อสร้างรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกร การตลาดสินค้าเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนอีกด้วย

การประเมินคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของเกษตรกร 7 ข้อ พบว่า เกษตรกรทั้ง 61 ราย ถูกจัดระดับการพัฒนาไว้ในกลุ่มเกษตรกรระดับ A และ B คือ มีภาวะของความเป็นผู้นำที่สามารถช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนได้ โดยพบว่ามียะแนรวมเฉลี่ย 4.05 อยู่ในระดับดี ในแต่ละข้อมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.87, 3.80, 3.91, 3.80, 4.16, 4.41 และ 4.41 ตามลำดับ (ภาพที่ 5) ซึ่งมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าผู้นำเกษตรกรทั้งหมด 906 รายเล็กน้อย โดยเกษตรกรมีความภาคภูมิใจในการทำงานร่วมกับ สวพส. และความเป็นเกษตรกรในระดับดี อย่างไรก็ตามเกษตรกรยังต้องการได้รับการพัฒนาให้มีความชำนาญด้านการ

จัดการผลผลิต เทคโนโลยีการผลิต และการตลาดยุคใหม่ ที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถแข่งขันกับตลาดภายนอกได้ สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์เชิงลึกที่พบว่าผู้นำเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดการจัดการด้านการผลิตและการตลาดอย่างเป็นระบบ โดย สวพส. ยังคงต้องเป็นพี่เลี้ยงอย่างเข้มข้น รวมทั้งต้องการความรู้รอบด้านเพื่อเป็นข้อมูลช่วยตัดสินใจทั้งด้านเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดออนไลน์ แม้ว่าผลการประเมินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจะอยู่ในระดับดี แต่เกษตรกรยังคงต้องได้รับการพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่องจาก สวพส. และหน่วยงานร่วมบูรณาการ เพื่อเป็นต้นแบบของความสำเร็จที่พร้อมเป็นหุ้นส่วนในการขยายผลไปยังเกษตรกรรายใหม่อีกเกือบร้อยละ 70 ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาอาชีพกับ สวพส.

ภาพที่ 5 คุณสมบัติพื้นฐาน 7 ข้อ ของกลุ่มตัวอย่าง 61 ราย

การศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกรทั้ง 61 ราย ในชาติพันธุ์ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทลื้อ และดาราอั้ง พบว่า ปัจจัยทางชาติพันธุ์และอายุไม่ส่งผลโดยตรงต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมและภาวะความเป็นผู้นำของเกษตรกรตามสมมติฐานเดิมที่เคยตั้งไว้ ทำให้ไม่สามารถระบุออกมาเป็นคุณลักษณะเด่นของแต่ละชาติพันธุ์ได้ชัดเจนเหมือนกับคุณลักษณะของผู้นำเกษตรกรในชาติพันธุ์กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง อาข่า และเมี่ยน แต่มีความสอดคล้องกันในแง่ของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ร่วมของผู้นำเกษตรกร ซึ่งพบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีคุณลักษณะเด่นหลายประการประกอบกันและแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลที่เกิดจากการปลูกฝังจิตสำนึกจากครอบครัว สภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน และการสั่งสมประสบการณ์ จนกลายเป็นลักษณะที่ดีของผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 8 ประการ ประกอบด้วย ความสนใจใฝ่รู้ เป็นผู้มีจิตสาธารณะ ขยันอดทน กระตือรือร้น มุ่งมั่นตั้งใจทำงาน รอบรู้ในสิ่งที่ตนทำอยู่ กล้าคิดกล้าทำ และกล้าเจรจาต่อรอง (ภาพที่ 7) ซึ่งมีคุณลักษณะหลายประการที่นำไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในอนาคตที่พร้อมเป็นต้นแบบความสำเร็จและสร้างศรัทธาให้แก่เกษตรกรรายอื่นได้ โดยกลุ่มตัวอย่างมีแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตร และการเข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส. ที่เกิดจากปัญหาต่างๆ ได้แก่ ปัญหาด้านสุขภาพที่เกิดจากการเกษตรเดิม ภาระหนี้สินของครัวเรือน สินค้าเกษตรที่ปลูกมีราคาตกต่ำหรือไม่มีตลาดรองรับ มีความจำเป็นต้องย้ายกลับมาเป็นหัวหน้าครอบครัว และต้องการมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ

ภาพที่ 7 คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาผู้นำเกษตรกร คือ การพัฒนาทุนชุมชน 5 ด้าน ประกอบด้วย (1) ทุนมนุษย์เป็นต้นทุนชีวิตของเกษตรกร ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การศึกษา ความรู้และภูมิปัญญา ฐานะความยากจน และทักษะต่างๆ แสดงออกมาเป็นศักยภาพของแต่ละบุคคล (2) ทุนทางสังคมที่ส่งเสริมการพัฒนา คือ การสร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ภายในชุมชน (3) ทุนทางกายภาพ เช่น ที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค ระบบข้อมูลข่าวสารหรือการสื่อสาร ระบบการคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า และระบบการกระจายน้ำเพื่อการเกษตร (4) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ คุณภาพของดิน การมีแหล่งน้ำต้นทุน ความอุดมสมบูรณ์ของป่า และความหลากหลายทางชีวภาพ (5) ทุนทางการเงินที่ช่วยให้เกษตรกรมีงบประมาณในการพัฒนาแปลง การจัดซื้อปัจจัยการผลิต และซื้อกล้าพันธุ์ดี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าทุน 5 ด้าน เป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อการพัฒนา เพราะถ้าทุนทั้ง 5 ด้านได้รับการพัฒนาไปพร้อมกัน จะช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้นำเกษตรกรบนพื้นที่สูงให้มีภูมิคุ้มกันและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงได้

ภาพที่ 6 ผู้นำเกษตรกรชาติพันธุ์ดาราอั้ง มูเซอ ไทลื้อ ลัวะ ลีซู
ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางแดงใน ห้วยสะ วังไผ่ ปางยาง ป่าเกียะใหม่

4.1.3 รูปแบบการเรียนรู้ของผู้นำเกษตรกร 4 กลุ่ม

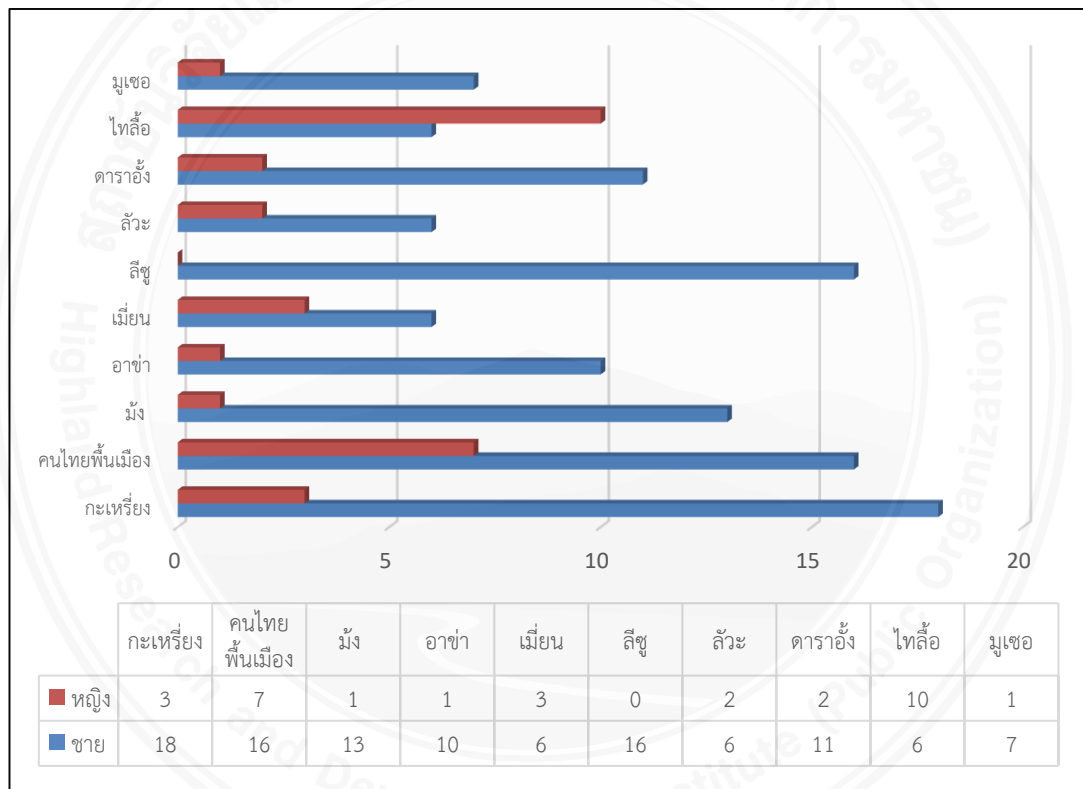
จากการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ของผู้นำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเดิมสู่การเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ปีงบประมาณ พ.ศ.2564 ในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า เมี่ยน จำนวน 78 ราย พบว่า เกษตรกรมีรูปแบบการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรที่มีทักษะการเรียนรู้เร็ว กลุ่มเกษตรกรที่พร้อมปรับเปลี่ยนเมื่อมีข้อมูลรอบด้าน และกลุ่มเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนเมื่อเห็นตัวอย่างความสำเร็จ เมื่อทบทวนผลการศึกษาในปีงบประมาณ พ.ศ.2564 ร่วมกับนักพัฒนา ประกอบกับการศึกษาเพิ่มเติมในปีงบประมาณ พ.ศ.2565 อีก 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ลีซู มูเซอ ลัวะ ไทลื้อ และดาราอั้ง จำนวน 61 ราย รวมทั้งสิ้น 139 ราย (ภาคผนวก ก) แบ่งตามเพศและชาติพันธุ์ดังภาพที่ 8 ในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 31 แห่ง ครอบคลุม 6 จังหวัด ประกอบด้วย เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ตาก กำแพงเพชร ที่มีความแตกต่างทางกายภาพและการดำรงชีพ สามารถจัดกลุ่มรูปแบบการเรียนรู้ของผู้นำเกษตรกรได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน (ร้อยละ 36) พร้อมปรับเปลี่ยนเมื่อได้รับข้อมูลที่ครอบคลุมด้านการผลิต การตลาด และผลตอบแทน เพื่อประกอบการตัดสินใจเปรียบเทียบการเกษตรเดิมของครัวเรือนและทางเลือก ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรวัยทำงานอายุ 46-60 ปี (ภาพที่ 9) มีประสบการณ์ทั้งในและนอกภาคการเกษตร สามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในการยกระดับเพื่อสร้างรายได้ และยอมรับการเปลี่ยนแปลง หากสิ่งนั้นมาช่วยเสริมการพัฒนา โดยการเรียนรู้ของเกษตรกรเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ร่วมกับการสอบถามคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ และการปรับใช้ความรู้ที่ได้รับจากการดูงาน หรือการฝึกอบรม ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา และ สวพส. จนทำให้เกษตรกรมีความรู้มากขึ้น

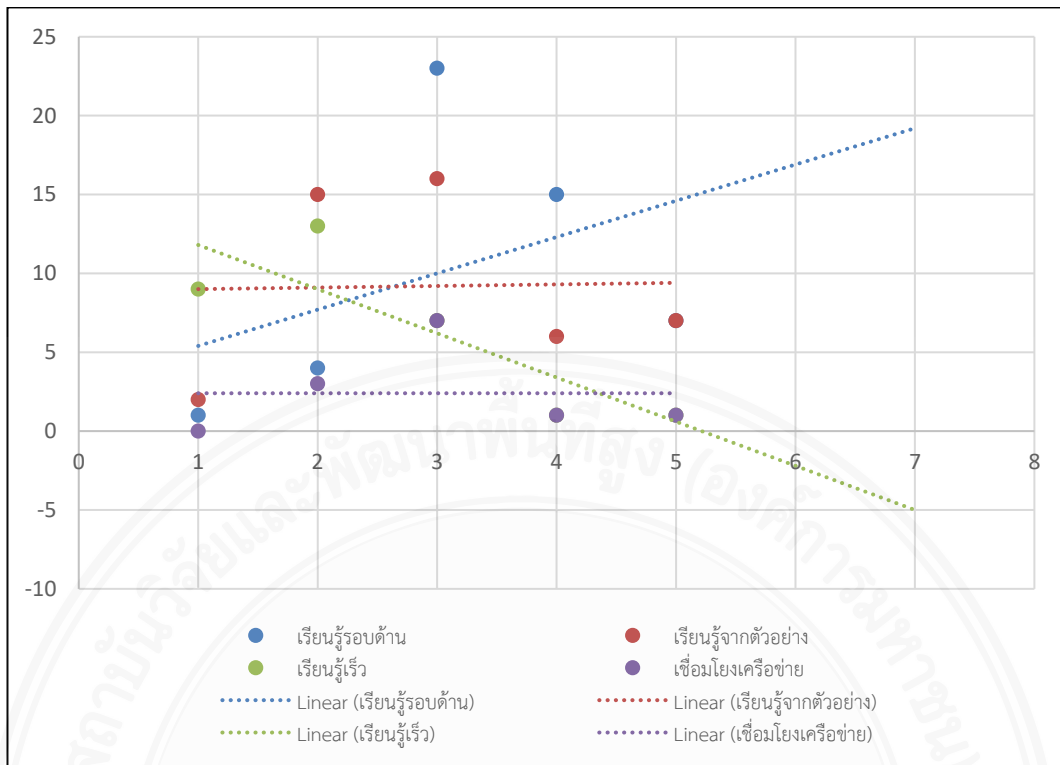
กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง (ร้อยละ 33) ครอบคลุมเกษตรกรทุกช่วงอายุ แต่มักจะอาศัยอยู่ในชุมชนห่างไกลทุรกันดาร การคมนาคมขนส่งยากลำบาก เกษตรกรบางรายไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ ทำให้การเข้าถึงความรู้มีจำกัดโดยเฉพาะความรู้ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้จึงเกิดจากการเห็นตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรทั้งในหรือนอกชุมชน โดยการมีระบบพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ ติดตามและให้กำลังใจอย่างใกล้ชิดเป็นส่วนสำคัญอย่างมากในการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกร

กลุ่มเรียนรู้เร็ว (ร้อยละ 22) ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่อายุ 26-45 ปี (ภาพที่ 9) ที่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีประสบการณ์ทำงานภายนอกชุมชน หรือทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก และมีทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสาร สามารถค้นหาข้อมูลข่าวสารและความรู้เพิ่มเติมด้านการเกษตร ราคาผลผลิต หรือการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเครือข่ายที่มีความสนใจเดียวกันผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เมื่อประสบปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเองจึงสอบถามจากเจ้าหน้าที่ สวพส. และนำไปพัฒนาตนเองต่อไป

กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย (ร้อยละ 9) ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ หรือผู้ที่เคยเป็นผู้นำชุมชน หรือประธานกลุ่มต่างๆ ทำให้มองเห็นโอกาสในการเชื่อมโยงกับแต่ละหน่วย ทั้งสมาชิกในชุมชน ส่วนราชการ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่สามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงเป็นภาพรวมเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนได้

ภาพที่ 8 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 139 ราย แบ่งตามเพศและชาติพันธุ์

ภาพที่ 9 การกระจายตัวของจำนวนผู้นำเกษตรกรตามช่วงอายุและรูปแบบการเรียนรู้ 4 กลุ่ม
หมายเหตุ: ช่วงที่ 1 อายุ 21-30 ปี ช่วงที่ 2 อายุ 31-40 ปี ช่วงที่ 3 อายุ 41-50 ปี ช่วงที่ 4 อายุ 51-60 ปี และช่วงที่ 5 อายุ 61 ปีขึ้นไป

จากการศึกษาได้ออกแบบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรตามรูปแบบการเรียนรู้ 4 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มเรียนรู้จากข้อมูลรอบด้าน พัฒนารูปแบบการเข้าถึงความรู้แบบผสมผสานทั้งออนไลน์และออฟไลน์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะที่จำเป็น ได้แก่ การพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากร หรือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อช่วยขยายงานวิจัยหรือพัฒนาไปสู่เกษตรกรรายอื่น และส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามเครือข่ายที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้รวดเร็ว (2) กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง สร้างต้นแบบความสำเร็จในชาติพันธุ์เดียวกันด้วยการส่งเสริมแบบผ่านผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่จริงในชุมชน เช่น โรงเรียนเกษตรกร เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และระบบพี่เลี้ยงในชุมชน (3) กลุ่มเรียนรู้เร็ว เสริมความรู้ที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน ได้แก่ ทักษะการเป็นผู้ประกอบการและการสร้างมูลค่าเพิ่ม การบริหารทางการเงิน ทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการตลาด รวมทั้งการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างมุมมองใหม่ให้เกษตรกร และ (4) กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย พัฒนาทักษะการเป็นวิทยากรมืออาชีพ เสริมทักษะที่จำเป็นในส่วนที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ และเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนามนพื้นที่สูง สามารถสรุปแนวทางการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเกษตรกรชาติพันธุ์ลีซู ลัวะ มูเซอ ไทลื้อ ดาราอั้ง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำเกษตรกรตามรูปแบบการเรียนรู้ 4 กลุ่ม

รูปแบบการเรียนรู้ของผู้นำเกษตรกร	แนวทางการพัฒนา
1. กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน ส่วนใหญ่อายุ 41-60 ปี - ปรับเปลี่ยนเมื่อได้รับข้อมูลรอบด้าน (ผลิต ตลาด ผลตอบแทน) - เรียนรู้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้จากคำแนะนำของนักพัฒนา	- พัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบออนไลน์และออฟไลน์ - พัฒนาทักษะวิทยากร/นักวิจัยท้องถิ่น - ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามเครือข่าย
2. กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง - ทุกช่วงวัย มักอาศัยอยู่ในชุมชนห่างไกล - การเข้าถึงความรู้จำกัด - เรียนรู้จากการเห็นตัวอย่างความสำเร็จ - ระบบพี่เลี้ยงมีความสำคัญต่อการพัฒนา	- สร้างต้นแบบความสำเร็จผ่านผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ - พัฒนาหลักการเรียนรู้ที่มีอยู่จริงในชุมชน เช่น โรงเรียนเกษตรกร - สนับสนุนการรวมกลุ่มและระบบพี่เลี้ยง
3. กลุ่มเรียนรู้เร็ว ส่วนใหญ่มีอายุ 26-45 ปี - มีประสบการณ์ภายนอกชุมชน/ทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก - มีทักษะการใช้เทคโนโลยีติดต่อสื่อสาร - ค้นหาหาความรู้อย่างต่อเนื่องผ่านสื่อออนไลน์และเครือข่าย	- พัฒนาทักษะผู้ประกอบการธุรกิจเกษตร - การสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าเกษตร - การบริหารทางการเงิน/เข้าถึงแหล่งทุน - พัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีการเกษตร - ขยายผลการเรียนรู้ด้วยการพัฒนาเครือข่าย
4. กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย - ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน/เคยเป็นผู้นำชุมชน และประธานกลุ่มต่างๆ - มองเห็นโอกาสในการเชื่อมโยงกับแต่ละหน่วยทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชน	- พัฒนาทักษะการเป็นวิทยากรมืออาชีพ - เสริมทักษะที่จำเป็นในส่วนที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ - เชิดชูเกียรติในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นที่สูง

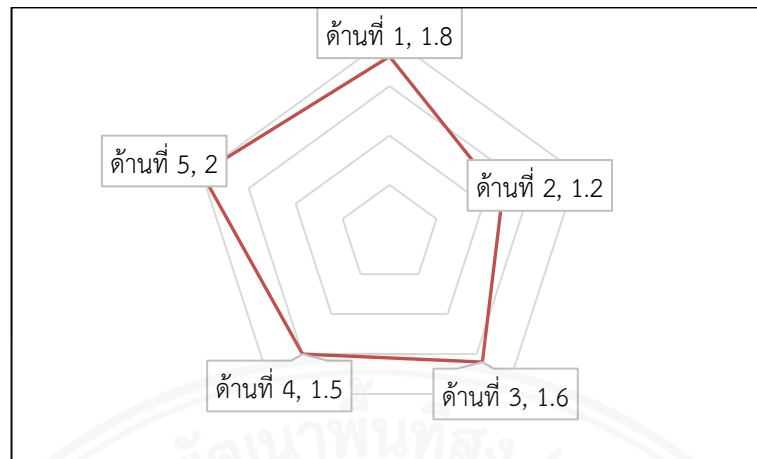
4.2 การทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรที่เหมาะสมกับช่วงอายุและชาติพันธุ์

จากการศึกษากระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในปีงบประมาณ พ.ศ.2564-2565 ทำให้ทราบถึงคุณลักษณะที่ดีของผู้นำเกษตรกร แรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตร กระบวนการเรียนรู้จากภายในตนเองของผู้นำเกษตรกร ที่สามารถนำไปกำหนดแนวทางการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ซึ่งในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ได้นำมาทดสอบอย่างมีส่วนร่วมกับเกษตรกรนำร่อง จำนวน 23 ราย 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยงคนไทยพื้นเมือง ม้ง อาข่า และเมี่ยน ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 9 แห่ง ได้แก่ ป่าแปปางมะโอ ปางหินฝน ปางแดงโน คลองลาน วาวี ขุนสถาน บ่อเกลือ และแม่จริม ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 รายชื่อเกษตรกรนาร่องที่เข้าร่วมการทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกร

ลำดับ	จังหวัด	พื้นที่	กลุ่มบ้าน	ชาติพันธุ์	ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)	รูปแบบ การเรียนรู้
1	เชียงใหม่	ป่าแป๋	ปางมะกล้วย	คนไทยพื้นเมือง	นางนิตยา อ่ำภา	51	1
2	เชียงใหม่	ป่าแป๋	ปางมะกล้วย	คนไทยพื้นเมือง	นางสุพัตรา อ่ำภา	46	1
3	กำแพงเพชร	คลองลาน	สุขวิจิตรพัฒนา	เมี่ยน	นางสาวนนทลี พรศักดิ์สิริกุล	51	1
4	กำแพงเพชร	คลองลาน	สุขวิจิตรพัฒนา	เมี่ยน	นายศาสตรา แซ่จ้าว	49	1
5	น่าน	ขุนสถาน	แสนสุข	ม้ง	นายยัง แสนโซ้ง	50	1
6	น่าน	ขุนสถาน	แสนสุข	ม้ง	นายชาญวิทย์ สุวรรณศรีเรียง	50	1
7	เชียงราย	วาวี	ผาแดงลีซู	อาข่า	นางสาวบุญม เยอะซอ	38	1
8	เชียงใหม่	ปางมะโอ	ปางก๊ิด	คนไทยพื้นเมือง	นายนิกร พุ่มชะบา	35	1
9	เชียงใหม่	ป่าแป๋	กัวกล้วยปางมะโอ	กะเหรี่ยง	นายวิระพันธ์ แกงเขียว	34	2
10	เชียงใหม่	ป่าแป๋	กัวกล้วยปางมะโอ	กะเหรี่ยง	นายทวีชัย ลือแซม	36	2
11	เชียงใหม่	ป่าแป๋	แม่แม่ม	กะเหรี่ยง	นายสุเมท เชอฮั่วแล	29	2
12	เชียงราย	วาวี	ผาแดงลีซู	อาข่า	นายวันชัย แลเชอ	28	2
13	เชียงราย	วาวี	ผาแดงลีซู	อาข่า	นายบุญณวิช แลเชอ	32	2
14	เชียงราย	วาวี	ผาแดงลีซู	อาข่า	นายอาผ่า เชอหมื่อ	29	2
15	เชียงใหม่	ปางหินฝน	ปางหินฝน	กะเหรี่ยง	นางสาวลัดดาวัลย์ มาเมือง	30	2
16	เชียงใหม่	ปางหินฝน	ปางหินฝน	กะเหรี่ยง	นายพรศักดิ์ สันทวีโชติ	34	2
17	เชียงใหม่	ปางมะโอ	แม่ซ้าย	คนไทยพื้นเมือง	นายณัฐพงษ์ สีสุขคำ	26	3
18	เชียงใหม่	ปางแดงใน	ผาลาย	อาข่า	นายเอกสิทธิ์ เยหลุง	29	3
19	น่าน	บ่อเกลือ	สะว่าใต้	คนไทยพื้นเมือง	นายทัศนัย ชันหลวง	28	3
20	น่าน	แม่จริม	บอน	คนไทยพื้นเมือง	นายโยธิน ก้อวงศ์	29	3
21	น่าน	ขุนสถาน	ขุนสถาน	ม้ง	นางสาววรรณพร แสนโซ้ง	28	3
22	เชียงใหม่	ป่าแป๋	ปางมะกล้วย	คนไทยพื้นเมือง	นายสุวรรณ์ ชมชื่น	50	4
23	เชียงราย	วาวี	ผาแดงลีซู	อาข่า	นายอาคอง แลเชอ	38	4

หลังจากคัดเลือกเกษตรกรนาร่องร่วมกับนักพัฒนาในพื้นที่ ได้ทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรเพื่อวัดระดับความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ รวมทั้งรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกรแต่ละราย ด้วยแบบสำรวจข้อมูลเกษตรกรก่อนเข้าร่วมการทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกร (ภาคผนวก ข) ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในการผลิตพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ความรู้ด้านการตลาด ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลและการใช้ข้อมูล ความรู้และประสบการณ์นอกภาคการเกษตร และความเข้าใจในหลักคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการทำงานของ สวพส. ผลการสำรวจแสดงดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 ผลการสำรวจความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพของเกษตรกรนาร่อง

จากภาพที่ 10 อธิบายได้ว่า เกษตรกรทั้ง 23 ราย มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ แต่ละด้านอยู่ในระดับเบื้องต้นถึงปานกลาง (ระดับ 0 หมายถึง ไม่มีความรู้, ระดับ 1 หมายถึง มีความรู้เบื้องต้น, ระดับ 2 หมายถึง มีความรู้ปานกลาง และ ระดับ 3 หมายถึง มีความรู้ดี/ความชำนาญ)

ด้านที่ 1 ความรู้ความเข้าใจในการผลิตพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ผลการประเมินตนเองของเกษตรกรอยู่ในระดับเบื้องต้นถึงปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 1.8 คะแนน) เกษตรกรสนใจเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการฟาร์ม การดูแลรักษาพืช โดยเฉพาะความรู้เรื่องการป้องกันกำจัดโรคและแมลง และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตที่เหมาะสม

ด้านที่ 2 ความรู้ด้านการตลาด ผลการประเมินตนเองของเกษตรกรอยู่ในระดับเบื้องต้น (คะแนนเฉลี่ย 1.2 คะแนน) ซึ่งส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการเจรจาต่อรอง การรับรู้ช่องทางตลาดใหม่ และ ยังไม่มีการจดบันทึกข้อมูลรายรับรายจ่าย หรือความเข้าใจในการทำบัญชีเบื้องต้น เกษตรกรหลายคน โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่จึงมีความสนใจในการทำตลาดออนไลน์ เพื่อขยายช่องทางการตลาดและการแปรรูปสินค้าเกษตร

ด้านที่ 3 ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลและการใช้ข้อมูล ผลการประเมินตนเองของเกษตรกรอยู่ในระดับเบื้องต้น (คะแนนเฉลี่ย 1.6 คะแนน) เนื่องจากบางพื้นที่มีสัญญาณโทรศัพท์หรืออินเทอร์เน็ตยังไม่เสถียร ทำให้เกษตรกรบางรายมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และ เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีการบันทึกข้อมูลและการใช้ข้อมูลเพื่อมาวิเคราะห์ วางแผน และบริหารจัดการผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้ ในส่วนนี้ยังต้องอาศัยระบบพี่เลี้ยงช่วยบริหารจัดการ

ด้านที่ 4 ความรู้และประสบการณ์นอกภาคการเกษตร ผลการประเมินตนเองของเกษตรกรอยู่ในระดับเบื้องต้น (คะแนนเฉลี่ย 1.5 คะแนน) เกษตรกรส่วนใหญ่มีการเข้าร่วมกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน และสังคมอย่างต่อเนื่องในระดับดี มีความเสียสละตนที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน แต่ก็ยังมีทักษะนอกภาคการเกษตรอยู่ในระดับเบื้องต้นถึงปานกลางขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน

ด้านที่ 5 ความเข้าใจในหลักคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการทำงานของ สวพส. ผลการประเมินตนเองของเกษตรกรอยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 2 คะแนน) เนื่องจากเกษตรกรบางรายเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่กำลังเข้าร่วมงานกับ สวพส. จึงยังไม่เข้าใจในการทำงานที่ครอบคลุมในทุกมิติ ส่วนใหญ่จะเข้าใจเฉพาะงานส่งเสริมอาชีพ แต่จะมีเกษตรกรบางรายที่ดำเนินงานร่วมกับ สวพส. มามากกว่า 5 ปี ก็จะทราบและเข้าใจการทำงานในทุกมิติทั้งการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

สิ่งแวดล้อม ซึ่งเกษตรกรได้รับการอบรมความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากหน่วยงานต่างๆ มาแล้วทุกราย ทำให้มีความเข้าใจอันดีเกี่ยวกับการดำรงชีพแบบพอเพียงและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่

ภาพที่ 11 การสำรวจข้อมูลเกษตรกรที่เข้าร่วมการทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกร

ผลจากการสำรวจข้อมูลเกษตรกรด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการใช้แบบสอบถาม สามารถจัดกลุ่มเกษตรกรตามลักษณะการเรียนรู้ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม 1 เรียนรู้รอบด้าน จำนวน 5 ราย ได้แก่ (1) นางนิตยา อำภา (2) นางสาวนนทลี พรศักดิ์สิริกุล (3) นายศาสตรา แซ่จ้าว (4) นายชาญวิทย์ สุวรรณศิริยง และ (5) นางสาวลัดดาวัลย์ มาเมือง กิจกรรมการพัฒนา ได้แก่ พัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบผสมผสานทั้งออนไลน์และออฟไลน์ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและทำให้เกษตรกรเรียนรู้ได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะในเรื่องการป้องกันกำจัดโรคและแมลง ควบคู่กับการพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากรหรือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อช่วยขยายงานวิจัยหรือพัฒนาไปสู่เกษตรกรรายอื่นในชุมชน

กลุ่ม 2 เรียนรู้จากตัวอย่าง จำนวน 4 ราย ได้แก่ (1) นายวีระพันธ์ แกงเขียว (2) นายสุเมท เขอยั่วแล (3) นายวันชัย แลเชอ และ (4) นายพรศักดิ์ สันทวีโชติ กิจกรรมการพัฒนา ได้แก่ สร้างต้นแบบความสำเร็จในชาติพันธุ์เดียวกัน พัฒนาแปลงเกษตรกรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตามหลักแนวคิดโรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School: FFS) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และระบบพี่เลี้ยงในชุมชน

กลุ่ม 3 เรียนรู้เร็ว จำนวน 5 ราย ได้แก่ (1) นายณัฐพงษ์ สีสุขคำ (2) นายเอกสิทธิ์ เยหลุง (3) นายทัศนัย ชันหลวง (4) นายโยธิน ก่อวงศ์ และ (5) นางสาววรรณพร แสนโซึ่ง กิจกรรมการพัฒนา ได้แก่ พัฒนาทักษะผู้ประกอบการธุรกิจเกษตร และการเข้าถึงแหล่งเงินทุน พัฒนาทักษะดิจิทัลและการใช้เทคโนโลยีในการเกษตร ให้ความรู้เสริมในการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าเกษตร และการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามสาขาเพื่อสร้างมุมมองใหม่

กลุ่ม 4 เรียนรู้แบบเชื่อมโยงเครือข่าย จำนวน 2 ราย ได้แก่ นายสุวรรณ์ ชมชื่น และนายอาคอง แลเชอ กิจกรรมการพัฒนา ได้แก่ การพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากร หรือนักวิจัยท้องถิ่น เสริมความรู้ในศตวรรษที่ 21 และเชิดชูเกียรติในฐานะผู้นำเกษตรกรของ สวพส. เพื่อเป็นผู้ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่เกษตรกรรายอื่น

การพัฒนาศักยภาพของผู้นำเกษตรกรที่เหมาะสมกับรูปแบบการเรียนรู้ มีการทดสอบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปแล้วบางส่วน โดยมีกระบวนการทำงานแบบบูรณาการร่วมกับกลุ่มงานวิชาการ และสนับสนุนการพัฒนา สำนักพัฒนาของ สวพส. ในการพัฒนาศักยภาพผู้นำเกษตรกรตามทักษะการเรียนรู้ 4 กลุ่ม ซึ่งได้คัดเลือกกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้ก่อนภายในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 ดังนี้

กลุ่ม 1 เรียนรู้รอบด้าน พัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบผสมผสานทั้งออนไลน์และออฟไลน์ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและทำให้เกษตรกรเรียนรู้ได้ตลอดเวลา โดยการแนะนำแอปพลิเคชันที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่ถูกพัฒนาขึ้นจากหน่วยงานต่างๆ เช่น ProtectPlants เป็นโปรแกรมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับโรคพืชและศัตรูพืช Ag-Info แหล่งรวบรวมข้อมูลสารสนเทศและข่าวสารเศรษฐกิจการเกษตร Farm Manage เป็นแอปพลิเคชันที่ช่วยจัดการการเกษตร สามารถจัดเก็บพื้นที่แปลงเกษตร พยากรณ์อากาศ จัดเก็บรายรับ-รายจ่าย บันทึกกิจกรรมและรูปภาพภายในแปลงได้ Plants for U รู้จริงเรื่องพืชกับกรมวิชาการเกษตร เป็นแอปพลิเคชันที่ให้ความรู้เกี่ยวกับโรคพืชและศัตรูพืช มีฟังก์ชันเด่นที่คอยติดตามการระบาดของศัตรูพืช เพื่อให้เกษตรกรป้องกันได้ทันทั่วทั้งปี นอกจากนี้ ยังได้ให้เกษตรกรทดลองใช้ระบบการให้บริการและถ่ายทอดความรู้ของ สวพส. ได้แก่ LINE Official: ของดีพื้นที่สูง ระบบการบริหารจัดการข้อมูลด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาพื้นที่สูง (HRDI GIS Portal) รวมทั้งแพลตฟอร์มตลาดออนไลน์รูปแบบใหม่ เช่น ฟาร์มโต๊ะ และ DGTFarm

ผลการทดสอบกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเรียนรู้รอบด้าน พบว่า มีประสิทธิภาพในระดับปานกลาง โดยเกษตรกรที่มีอายุมากกว่า 45 ปี ให้ความเห็นว่าในการพัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบออฟไลน์ โดยเฉพาะสื่อที่จะนำมาให้ความรู้ ควรเป็นสื่อที่เข้าใจง่าย เช่น การอธิบายขั้นตอนการทำงานต่างๆ อาจใช้ภาพเข้ามาประกอบ หรือเป็นสื่อที่มีภาพเคลื่อนไหว ส่วนการพัฒนาความรู้ผ่านช่องทางออนไลน์นั้น ควรมีการอธิบายวิธีการใช้แอปพลิเคชันต่างๆ อย่างละเอียด เนื่องจากเกษตรกรยังมีทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลไม่มากนัก อย่างไรก็ตามการให้ความรู้ในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ ยังเป็นสิ่งที่สำคัญ เนื่องจากช่วยให้เกษตรกรมีช่องทางในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลายเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และควรมีการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ด้านการเกษตรที่ทุกคนสามารถเข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้กันได้

ภาพที่ 12 การเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีเพื่อการจัดการโรคและแมลง รวมทั้งการตลาดออนไลน์

กลุ่ม 2 เรียนรู้จากตัวอย่าง การตัดสินใจเข้าร่วมการทำงานของเกษตรกรเริ่มจากการสังเกตและเรียนรู้จากผู้ที่มีประสบการณ์ หรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในชุมชน เกษตรกรจึงให้ความสนใจในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามแนวคิดของโรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School: FFS) เพื่อยกระดับการปลูกพืชที่ได้มาตรฐานและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเริ่มดำเนินหลักสูตรการเรียนรู้ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 ในพื้นที่นำร่อง 2 แห่ง ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ซึ่งจะมีการติดตามและประเมินผลการเรียนรู้ของเกษตรกรต่อไป

กลุ่ม 3 เรียนรู้เร็ว ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการเกษตร ผ่านการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การประยุกต์ใช้ระบบเกษตรแม่นยำเพื่อยกระดับสู่เกษตรมูลค่าสูง ระหว่างวันที่ 30-31 พฤษภาคม 2565 ณ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยเป้า อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ทำให้เกษตรกรได้รับการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีจัดการฟาร์ม หลังจากเกษตรกรได้รับความรู้ก็นำไปปรับใช้ทันที โดยเริ่มจากการวางแผนแปลง ปรับปรุงโรงเรือนสำหรับปลูกพืชผักอินทรีย์ และการนำเทคโนโลยีการให้น้ำและปุ๋ย มาปรับใช้ภายในแปลง นอกจากนี้ยังได้พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกษตรกรมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานของแต่ละคน เช่น การใช้เทคโนโลยีปลูกพืชผักในโรงเรือน การแปรรูปกาแฟคุณภาพ การจัดการฟาร์มเลี้ยงไก่ และการตลาดออนไลน์ เป็นต้น

ผลการทดสอบกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มเรียนรู้เร็ว พบว่า มีประสิทธิภาพในระดับดี เกษตรกรให้ความสนใจในการพัฒนาทักษะดิจิทัลเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีในการจัดการฟาร์ม ซึ่งช่วยลดระยะเวลาในการทำงานและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งเพิ่มความรู้ด้านการตลาดออนไลน์ผ่านช่องทาง Facebook ฟาร์มโตะ และ DGT Farm รวมทั้งการเสริมสร้างความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน มาตรฐานอาหารปลอดภัย ทำให้เกษตรกรสามารถนำไปเป็นแนวทางในการต่อยอดการทำธุรกิจเกษตรของครอบครัว โดยเกษตรกรรุ่นใหม่มีข้อเสนอแนะว่าในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ การศึกษาดูงานเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ง่ายและเร็วที่สุด นอกจากนี้การพัฒนาสื่อวีดิโอควรจัดทำเป็นคลิปสั้นๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมแปลง การเพาะกล้า วิธีการปลูก การดูแลรักษาพืช ระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการจัดการธาตุอาหารในดิน การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว และเทคนิคต่างๆ ที่ใช้ในการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ เช่น วิธีการปลูกเมล่อนญี่ปุ่นในแต่ละฤดูกาลให้ได้ผลผลิตดี การป้องกันกำจัดโรคและแมลงในแต่ละช่วงเวลาของพืช จะทำให้เกษตรกรเข้าใจในระบบการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์มากขึ้น โดยไม่ต้องรอสอบถามจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 13 การเรียนรู้เรื่องการนำเทคโนโลยีมาใช้จัดการฟาร์ม และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกรรุ่นใหม่

กลุ่ม 4 เรียนรู้แบบเชื่อมโยงเครือข่าย พัฒนาทักษะที่จำเป็นในปัจจุบัน ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการเผยแพร่ความรู้และติดตามข่าวสาร การเข้าถึงช่องทางตลาดออนไลน์ และการสร้างเครือข่ายทางการค้าผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เครือข่ายผู้ปลูกชา กาแฟ และอาโวคาโด เป็นต้น พบว่า มีประสิทธิภาพปานกลาง เนื่องจากเกษตรกรเป็นผู้นำชุมชน เนื่องจากเกษตรกรเป็นผู้นำชุมชน มีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบค่อนข้างมาก ในการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกรจึงควรมีเนื้อหากระชับ ใช้ระยะเวลาสั้น และเป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงงานกับหน่วยอื่นได้ โดยตอบสนองการพัฒนาทักษะในด้านที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ อย่างไรก็ตามการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ และทักษะในศตวรรษที่ 21 ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่เกษตรกรควรได้รับการพัฒนาให้เกิดความชำนาญเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ภาพที่ 14 การเรียนรู้ด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างเครือข่ายผ่านสื่อสังคมออนไลน์

อย่างไรก็ตามในมุมมองของนักพัฒนาในพื้นที่และหน่วยงานภายนอก ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล นักพัฒนาสังคม นักส่งเสริมการเกษตร และสถาบันการศึกษาที่เข้าไปดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ต่างๆ ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการพัฒนาผู้นำเกษตรกร ดังนี้

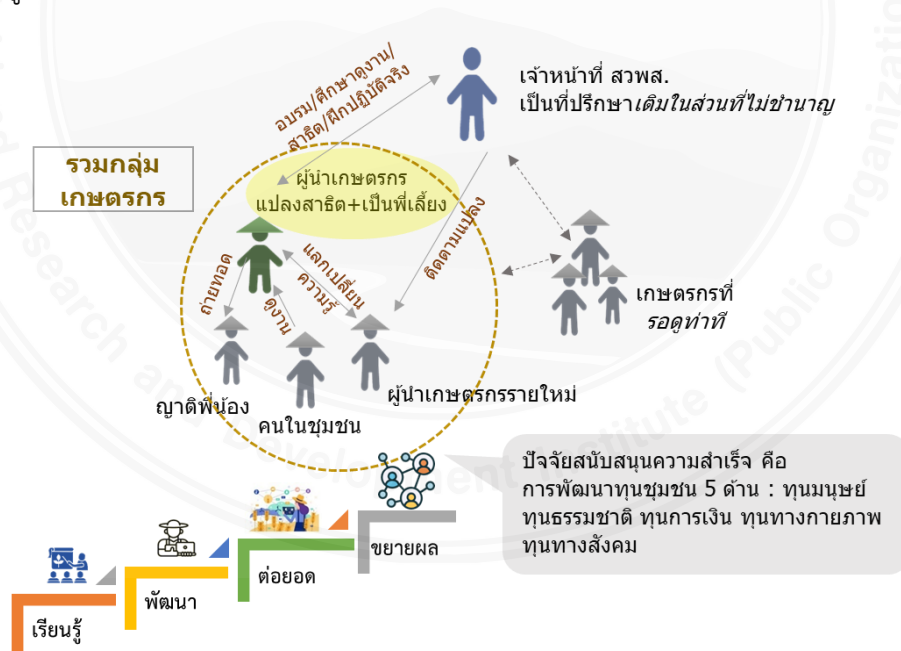
- 1) ด้านการติดต่อสื่อสาร โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่มีสัญญาณโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ต หรือมีสัญญาณแต่ไม่เสถียร ทำให้มีปัญหาในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในด้านเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดออนไลน์ รวมทั้งการติดต่อประสานงานด้านต่างๆ
- 2) ข้อจำกัดด้านคมนาคมขนส่ง เนื่องจากบางพื้นที่ที่มีความยากลำบากในการเข้าถึง โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน การส่งเสริมอาชีพและพืชทางเลือกจึงมีข้อจำกัด ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาในการติดต่อสื่อสาร และการเข้าถึงแหล่งตลาดของเกษตรกร
- 3) การสื่อสารทั้งข้อมูล องค์ความรู้ และภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ต้องทำให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง หากเกษตรกรไม่เข้าใจแล้วจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือทำแล้วไม่ได้ผล จนเกิดความท้อแท้ และสูญเสียความมั่นใจได้ ซึ่งเจ้าหน้าที่เองก็ยังมีปัญหาด้านการสื่อสารกับเกษตรกรเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน
- 4) ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจที่ตรงกันของคนในชุมชน เนื่องจากมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต ระบบความคิด และระดับการเรียนรู้ของเกษตรกรที่มาจากการปลูกฝังของครอบครัวหรือตระกูล แม้ว่าการสร้างเครือข่ายผู้นำเกษตรกรที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนแนวทางการทำงาน

ที่เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละคนได้ แต่ไม่ได้ทั้งหมดเนื่องจากมีความเป็นชาติพันธุ์ และเอกลักษณ์เฉพาะตนเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ชาติพันธุ์ม้ง อาข่า ลีซู

- 5) การเข้าใจในบริบทชุมชน วิถีชีวิตชนเผ่า และทักษะการเรียนรู้ของเกษตรกร เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาผู้นำเกษตรกรเพราะจะทำให้สามารถวางแผนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรบนฐานความรู้ได้ตามความสนใจและความพร้อมของเกษตรกรแต่ละราย
- 6) การยอมรับของคนในชุมชน หากเจ้าหน้าที่ไม่สามารถสร้างศรัทธา หรือทำให้เกษตรกรเข้ามาสนใจและพร้อมที่จะทำงานร่วมกันได้ ก็จะส่งผลต่อการพัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากขาดการยอมรับของเกษตรกรและคนในชุมชน
- 7) การดำเนินงานของหน่วยงานพี่เลี้ยงต้องมีความต่อเนื่อง เพราะจะทำให้เกษตรกรเกิดการสั่งสมประสบการณ์ มีการเรียนรู้และต่อยอดทางความคิดได้ โดยพี่เลี้ยงจะเป็นกลุ่มคนที่คอยช่วยเหลือเกษตรกรในการแก้ไขปัญหา สนับสนุนและให้ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรอยู่เสมอ

4.3 สรุปกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

จากการศึกษาและทดสอบกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกร 10 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง
คนไทยพื้นเมือง ม้ง อาข่า เมี่ยน ลัวะ ลีซู มูเซอ ไทลื้อ และดาราอั้ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบ
โครงการหลวง 31 แห่ง จำนวน 139 ราย สามารถสรุปกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการ
พัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

จากภาพที่ 15 อธิบายได้ว่า การพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ควรเริ่มต้นจากการค้นหาผู้นำที่แท้จริงซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างมาก เนื่องจากเกษตรกรต้องมีคุณลักษณะที่พร้อมต่อการพัฒนา กล่าวคือ เป็นคนที่มีความสนใจใฝ่รู้และชอบพัฒนาดตนเองตลอดเวลา ดังนั้น สวพส. ต้องเป็นผู้จัดการความรู้ที่ช่วยสร้างบรรยากาศในการพัฒนาให้กับเกษตรกร เพื่อยกระดับทุนมนุษย์ของเกษตรกรให้มีความรู้ความสามารถในการสร้างอาชีพที่มั่นคง ลดความเหลื่อมล้ำ และการเป็นหุ้นส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงมี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย เรียนรู้ พัฒนา ต่อยอด และขยายผล ดังนี้

ขั้นที่ 1 เรียนรู้ วิเคราะห์และศึกษาบริบทพื้นที่ ประเมินทักษะการเรียนรู้ของเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกร เพื่อวางแผนการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรที่แม่นยำ ว่าควรต้องเน้นการพัฒนาความรู้ของเกษตรกรในด้านไหน และใช้เครื่องมืออะไรมาช่วยในการพัฒนาที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม

ขั้นที่ 2 พัฒนา เป็นขั้นตอนของการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้เป็นผู้นำเกษตรกร โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาตามรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกร 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

กลุ่ม 1 เรียนรู้รอบด้าน เกษตรกรพร้อมปรับเปลี่ยนเมื่อมีข้อมูลที่รอบ เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 46 ปีขึ้นไป มีเป้าหมายในชีวิตชัดเจน ผ่านการทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก และสามารถนำประสบการณ์ที่เคยได้รับมาปรับใช้ในการประกอบอาชีพ กิจกรรมการพัฒนาเกษตรกร จึงควรพัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบผสมผสานทั้งออนไลน์และออฟไลน์ รวมทั้งการสนับสนุนปัจจัยการผลิตเท่าที่จำเป็น การพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากร หรือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อช่วยขยายงานของ สวพส. ไปสู่เกษตรกรรายอื่น รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามเครือข่ายที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้รวดเร็ว

กลุ่ม 2 เรียนรู้จากตัวอย่าง ครอบคลุมทุกช่วงอายุ แต่มักจะอยู่ในชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกล ทำให้การเข้าถึงความรู้มีจำกัด การสร้างต้นแบบความสำเร็จในชาติพันธุ์เดียวกันด้วยการส่งเสริมแบบผ่านผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่จริงในชุมชน เช่น โรงเรียนเกษตรกร จะช่วยพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และระบบพี่เลี้ยงในชุมชน

กลุ่ม 3 เรียนรู้เร็ว ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ ที่มีทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล สามารถปรับตัวและยอมรับสิ่งใหม่ได้ง่าย กลุ่มนี้ต้องการเสริมความรู้เฉพาะเรื่องเพื่อยกระดับรายได้ของตนเอง กิจกรรมการพัฒนาเริ่มจากการสร้างความร่วมมือในการทำงานกับ สวพส. ด้วยการจัดกิจกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้ในด้านต่างๆ ให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เสริมความรู้ที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน ได้แก่ ทักษะการเป็นผู้ประกอบการและการสร้างมูลค่าเพิ่ม การบริหารทางการเงิน ทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการตลาด รวมทั้งการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างมุมมองใหม่ให้เกษตรกร ควบคู่ไปกับการปลูกจิตสำนึกที่ดี ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการทำงานของ สวพส.

กลุ่ม 4 เชื่อมโยงเครือข่าย ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชน หรือประธานกลุ่ม ที่เคยร่วมทำงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน จึงสามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงเป็นภาพรวมเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชน การเสริมทักษะที่จำเป็นในส่วนที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ เช่น ทักษะการเป็นวิทยากรมีอาชีพ การทำงานเป็นทีม และการบริหารจัดการกลุ่ม ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อ

ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ รวมทั้งการเชิญเกียรติในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นที่สูง จะทำให้เกษตรกรเกิดความภาคภูมิใจในการเป็นผู้นำเกษตรกรของ สวพส.

ขั้นที่ 3 ต่อยอด หลังจากการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรที่สอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้แล้ว การประเมินผลระดับการพัฒนาของผู้นำเกษตรกร หรือถอดบทเรียนความสำเร็จ จะนำไปสู่การต่อยอดเพื่อสร้างต้นแบบของการพัฒนาและผลักดันไปสู่กระบวนการขยายผลการพัฒนา ซึ่งอาจยกระดับให้เป็นผู้นำเกษตรกร วิทยากร หรือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อถ่ายทอดความรู้ไปสู่เกษตรกรรายใหม่ในชุมชนที่กำลังรออยู่

ขั้นที่ 4 ขยายผล เป็นการขยายผลการพัฒนาไปสู่เกษตรกรรายอื่นทั้งในและนอกชุมชน โดยการยกระดับแปลงของผู้นำเกษตรกรให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทุกคนสามารถเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ทั้งด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการ เชื่อมโยงเครือข่ายเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูงต่อไป

4.4 การสำรวจรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

ปีงบประมาณ พ.ศ.2563-2564 ได้สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ จำนวน 7 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง ลีซู ดาราอั้ง อาข่า และเมี่ยน (ตารางที่ 3) ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 จึงขยายผลการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่นอกเหนือจากด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยจัดการองค์ความรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบนพื้นที่สูงให้คงอยู่ ซึ่งได้มีการรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ เช่น ฐานข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี มุลนิธิโครงการหลวง สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หนังสือเผยแพร่ความรู้ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ และหนังสือปัญหาปากาเกอะญอ กัลยาณิวัฒนาเชียงใหม่ ในด้านประเพณี เครื่องแต่งกาย และอาหาร จำนวน 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง ลีซู และลัวะ สรุปได้ในตารางที่ 4

ตารางที่ 3 สรุปภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง 7 ชาติพันธุ์

ชาติพันธุ์	ภูมิปัญญา การจัดการดิน	ภูมิปัญญา การจัดการน้ำ	ภูมิปัญญา การจัดการป่าไม้
กะเหรี่ยง	การทำไร่หมุนเวียน (ฉี-คี) รอบละ 6-8 ปี เป็นการทำไร่ในเวลาอันสั้น ทั้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะยาว	- ระบบเหมืองฝาย (ทีบอ) การขุดเหมืองดินขนาดเล็กไล่ละขอบเขาเชื่อมต่อกันจากฝายหน้าเพื่อลำเลียงน้ำไปใช้ในการปลูกข้าวนา - การเลี้ยงฝาย (ลือทีบอโค๊ะ) - พิธีสืบชะตาน้ำ (ลือที)	- พิธีบวชป่า (ลือปกา) - พิธีเลี้ยงแนวกันไฟ (ลือเหมโต) - การจำแนกป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่ ป่าอนุรักษ์ (ดู ตะ) พื้นที่การเกษตร (ดู หละ) ป่าพิธีกรรม (เดบอ) เขตหมู่บ้าน (ดู เตอะ วอ)
คนไทย พื้นเมือง	ระบบวนเกษตรป่าเมี่ยง ช่วยป้องกันพังทลายของหน้าดินและกักเก็บความชื้น	- พิธีไหว้ผีหัวน้ำ/ฝาย - วิธีสังเกตธรรมชาติ เช่น การติดผลของต้นมะเดื่อ น้ำช่วยบ่งชี้ปริมาณน้ำฝน หากผลมะเดื่อติดผลน้อย กระจุกตัวอยู่บนยอดต้นจะคาดการณ์ได้ว่าปริมาณฝนจะมากในช่วงปลายฤดูฝน	ระบบวนเกษตรของคนเมืองที่ปลูกพืชเป็นลำดับขั้นโดยส่วนบนเป็นเขตป่าอนุรักษ์ที่มีต้นไม้ใหญ่ ถัดลงมาเป็นไม้ใช้สอย พืชเศรษฐกิจ (เมี่ยง/กาแฟ) ที่ต้องอาศัยร่มเงาไม้ใหญ่ ผสมผสานด้วยพืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ สอดคล้องกับการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ชาติพันธุ์	ภูมิปัญญา การจัดการดิน	ภูมิปัญญา การจัดการน้ำ	ภูมิปัญญา การจัดการป่าไม้
ตารางที่ มั่ง	การบำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสด ในยุคฝนโดยการคายหญ้า พรวนดินแล้วขุดดินเป็น ร่องแถวยาวระหว่างต้น พืช เพื่อฝังกลบซากวัชพืช ให้ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ย บำรุงดิน	พิธีเต็งเฮาเด้ เป็นการขอขมาเทพเจ้า แห่งน้ำที่ช่วยปกป้องป่าและแหล่งน้ำ ที่อยู่ในชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีน้ำไหลตลอดปี	การตั้งกฎระเบียบหมู่บ้านเพื่อเป็นเครื่องมือ รักษาป่า พิธีตึงเซ้ง การเซ่นไหว้เทพเจ้าแห่งป่าเพื่อช่วย คุ้มครองคนในชุมชนให้อยู่ดีกินดี โดยเริ่มจาก การเลือกต้นไม้ใหญ่ในหมู่บ้าน และอยู่เชิงเทพ เจ้าเข้ามาสิงที่ต้นไม้
ลีซู	ไร่หมุนเวียน ปลูกพืช 1-4 ปี และทิ้งพื้นที่ให้พักฟื้น ตัว 4-10 ปี	- ระบบประปาภูเขาที่ทำจากท่อไม้ ไผ่เพื่อลำเลียงน้ำจากที่สูงลงมาใช้ ในการอุปโภคบริโภค - พิธีการไหว้ผีหัวน้ำ/ผีฝาย เพื่อขอ พรจากเทพเจ้าที่ปกป้องรักษา แหล่งน้ำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี	- พิธีกรรมอีดามาลั๊วะ เป็นพิธีกรรมคืนผืนป่า ให้แก่เทพเจ้า - การจำแนกพื้นที่ป่าจากการใช้ประโยชน์ ได้แก่ บริเวณตั้งศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน (อาปาไหวฮือ) ป่าอนุรักษ์ (อาจาอู๋ดูว์) บริเวณที่ฝังศพ (หลี่ จู) ป่าเพื่อการเกษตร (มู่วียูกู)
ดราอั้ง	วิธีสังเกตคุณภาพดินจาก วัชพืชหากมีหญ้าที่มี ลักษณะใบตรงความสูง ประมาณ 30 ซม. ขึ้น แสดงว่าบริเวณนั้นดินจะ เสื่อมสภาพ และไม่ เหมาะสมกับการ เพาะปลูกพืช	วิธีสังเกตความอุดมสมบูรณ์ของแหล่ง น้ำจากต้นปอหู่ซาง (ไหยฮิงบาย) หาก มีต้นไม้นี้ขึ้นบริเวณใดบริเวณนั้น คือป่าต้นน้ำ	การแบ่งเขตพื้นที่เพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เขตชุมชน เขตพื้นที่การเกษตร เขตป่าใช้ สอย เขตป่าอนุรักษ์ เขตป่าพิธีกรรม ซึ่งมี กฎระเบียบในการใช้สอย แต่ละเขตป่าจะมีการ จัดการตามแบบพิธีกรรมของดราอั้ง เช่น ป่า พิธีกรรมที่คนในชุมชนไม่สามารถเข้าไปได้ ยกเว้นผู้ทำพิธีกรรม ป่าพิธีกรรมสำหรับเป็นสุสาน เขตป่าที่ตั้งศาลเจ้า (ซา เม็ง) ที่มีการจัดพิธีกรรมปี ละ 2 ครั้ง (กาปีท เฌา เม็ง-เปีท เฌา เม็ง)
อาข่า	การแบ่งเขตพื้นที่เพื่อจัดการทรัพยากรป่าไม้ ออกเป็น 4 ส่วน คือ ประตูลี ป่าช้า บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ และ ป่าพิธีกรรม ซึ่งใน เขตป่าพิธีกรรมนี้ชาวอาข่าเชื่อว่า หากต้นไม้ดี คนในชุมชนก็จะอยู่ดีกินดี จึงมีการหาป่าพิธีกรรม เพื่อเป็นการทำขวัญ ให้กับต้นไม้ ทำให้ต้นไม้เติบโตเร็ว และมีน้ำตลอดปี โดยจะมีการจัดตั้งศาลใต้ต้นไม้ใหญ่สำหรับเอาไว้ทำพิธี เพื่อการบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าแม่คงคา ให้ช่วยดูแลคุ้มครองคนในชุมชนให้มีความสุข ให้ดินดี น้ำดี เพื่อการดำรงชีวิต อย่างมีความสุข และไม่ให้คนเข้าไปตัดต้นไม้		
เมี่ยน	-	พิธีชิงออม เป็นพิธีการขอน้ำจาก เทวดา ชาวบ้านจะมีการตักทอง เป่า แตร์ ไปที่ต้นน้ำและมีหมอสีทำพิธี กราบไหว้ ถวายให้กับเทวดา เพราะ เชื่อว่าในน้ำจะขุยมะมัยเป็นเทวดา คอยดูแลรักษาต้นน้ำ ให้มีความอุดม สมบูรณ์ มีน้ำใช้ตลอดปี	- การอนุรักษ์ป่า ด้วยการประยุกต์ใช้ความรู้ จากภายนอก เช่น การทำแนวกันไฟ ปลูก ป่า การแบ่งเขตพื้นที่ป่าเพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย - การตั้งกฎระเบียบหมู่บ้านเพื่อเป็นเครื่องมือ รักษาป่า

ตารางที่ 4 สรุปภูมิปัญญาด้านประเพณี เครื่องแต่งกาย และอาหาร ของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง 5 ชาติพันธุ์

ชาติพันธุ์	ประเพณี/พิธีกรรม/ความเชื่อ	เครื่องแต่งกาย/หัตถกรรม	อาหาร
กะเหรี่ยง	- พิธีกรรมมัดมือขึ้นปีใหม่ (แซะลอหนี่ซอโซ) - การเลี้ยงผีบ้าน (เฮาะ มา แค) - ปฏิทินพิธีกรรม (ตามาพะ ลือเหล้า) ของแต่ละเดือน - ข้อห้ามเพื่อเป็นกุศโลบายในการที่จะไม่ให้ลูกหลานทำผิด (คำดีคำทุ) เช่น ห้ามตั้งบ้านตรงทางแยกการไหลของน้ำ ห้ามถ่ม	การทอผ้าสำหรับชาวกะเหรี่ยงเป็นวัฒนธรรมประจำเผ่า เสื้อผ้าสำหรับผู้หญิง สิดจะจะเป็นเสื้อทรงกระสอบ ผ้าฝ้ายพื้นขาว ทอหรือปักประดับลวดลายหิ้งดงมา ส่วนหญิงที่มีครอบครัวแล้วจะสวมเสื้อและผ้าถุงคนละท่อน ผ้าถุงและเสื้อจะมีความสั้นยาว ลวดลาย และสีสันหลากหลาย	ตำพอเพาะ (ข้าวเบืออะ) เป็นการนำผลผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาทำ นอกจากนี้ยังมีอาหารพื้นถิ่นตามฤดูกาล เช่น เมนูถั่วร้อน (ตำจีที) เป็นอาหารปรุงใส่ น้ำ ปลาแห้ง ผักแห้ง และเครื่องเคียงต่างๆ ที่ปรุงใส่ น้ำเย็น

ชาติพันธุ์	ประเพณี/พิธีกรรม/ความเชื่อ	เครื่องแต่งกาย/หัตถกรรม	อาหาร
	น้ำบ่อเพราะสภาพอากาศหน้าอาจจะไม่มีน้ำดื่ม ห้ามข้ามเขียง หรือกระดัง เพราะจะทำให้สิ่งไม่ดีเข้าตัว แต่ความจริงคือไม่ให้มีเศษฝุ่น หรือสิ่งสกปรกตกลงไป	ตกแต่งรูปแบบ เช่น น้ำลูกเดือยมาประดับ หรือใช้กรรมวิธีการทอยกดอกหรือยกลายเป็นต้น	
คนไทยพื้นเมือง	คนไทยพื้นเมืองมีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบอยหลวง ประเพณียี่เป็ง หรือวันลอยกระทง ประเพณีตานตุง ประเพณีตานก๋วยสลาก	หญิงชาวเหนือจะนุ่งผ้าซิ่น (ผ้าถุง) ยาวเกือบถึงตาตุ่ม นิยมนุ่งทั้งสาวและคนแก่ ผ้าถุงจะมีความประณีตงดงาม ดิ้นซิ่นจะมีลวดลายงดงาม ส่วนเสื้อจะเป็นเสื้อคอกลม มีสีสันทัน ลวดลายสวยงามเช่นเดียวกัน เรื่องการแต่งกายนี้ หญิงชาวเหนือจะแต่งตัวให้สวยงามอยู่เสมอ ส่วนชายจะนุ่งกางเกงขายาวลักษณะแบบกางเกงขายาวแบบ 3 ส่วน เรียกติดปากว่า “เตี่ยว” หรือ เตี่ยวสะดอ ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมสีน้ำเงินหรือสีดำ ส่วนเสื้อก็นิยมสวมเสื้อผ้าฝ้ายคอกลม แขนสั้น แบบผ่าอก กระดุม 5 เม็ด สีน้ำเงินหรือสีดำ เช่นเดียวกัน เรียกว่า เสื้อม่อฮ่อม ชุดนี้ใช้เวลาทำงาน	เมี่ยง หรือใบชาหมัก ในอดีตนั้นทุกบ้านในภาคเหนือจะมีเมี่ยงไว้เป็นของว่าง และใช้ต้อนรับแขกหรือญาติที่มาเยี่ยมเยือน รสชาติจะออกเปรี้ยวๆ ฝาดๆ คล้ายกับของหมักดองทั่วไป จะกินใบเมี่ยงเปล่าๆ หรือจะใส่ไส้ลงไปกินคู่กันด้วยก็ได้ ไส้เมี่ยงแบบดั้งเดิมจะใส่แค่เกลือเม็ดและขิงเท่านั้น แต่ในปัจจุบันใส่ทั้งขิงต้องมะพร้าวคั่ว และถั่วลิสงคั่ว แถมยังมีการห่อเป็นคำๆ ขายทั้งแบบเปรี้ยวและแบบหวาน สามารถเคี้ยวกลืนได้ทั้งหมด ไม่ต้องคายกากทิ้งหรือบ้วนน้ำทิ้งเหมือนกินหมาก
ม้ง	- ประเพณีปีใหม่ม้ง จะจัดขึ้นประจำปี เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวโพดและข้าวไร่ และกิจกรรมการเล่น เช่น การแข่งขันตีลูกข่าง การแข่งขันยิงหน้าไม้ การแข่งขันลื้อเลื่อนไม้ ผิดข้าว ก่อนที่จะเริ่มฤดูกาลเพาะปลูกในปีต่อไป - การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ด้วยการเตรียมอาหารใหม่ที่มีข้าวสุกและเนื้อไก่ต้ม หรือข้าวโพดใหม่ แต่งกว่าใหม่ กับจ้าว เป็นต้น แล้วเชิญวิญญาณบรรพบุรุษให้มาร่วมกินดื่ม โดยอาจมีเหล้าเป็นส่วนประกอบในการเซ่นไหว้ด้วย นอกจากนั้นยังมีการเผาธูปและกระดาษเงินกระดาษทองไปให้บรรพบุรุษด้วย เช่นเดียวกับคนจีน	หญิงชาวม้งจะมีฝีมือในการปักที่ผ้า ผู้หญิงจะนุ่งกระโปรงจีบอัดกลีบรอบตัว ยาวแค่เข้าเข่าโยกขึงหรือฝ้ายทอมือ เขียนลวดลายบาติกอันเป็นเอกลักษณ์ของม้ง ส่วนเสื้อจะเป็นผ้าสีดำแขนยาว ตกแต่งด้วยการปักเป็นลวดลายต่างๆ ด้วยด้ายหรือเม็ดเงิน ส่วนผู้ชายมักจะสวมกางเกงขายาวสีดำหลวมๆ ที่มีลักษณะหย่อนลงมาเกือบถึงปลายขา สวมเสื้อแขนยาวผ่าอก สีดำเสื้อตัวสั้น ลอยอยู่เหนือเอวมีการปักประดับลวดลายที่สาก ชาวม้งนิยมใส่เครื่องประดับเงินทั้งขี้ขี้และหญิง	อาหารหลักของม้งคือข้าว กินกับผักพริกและเนื้อสัตว์ต้มหรือทอดใช้เครื่องเทศและสมุนไพรหลายชนิด รวมทั้งพริกไทย ตะไคร้ ผักชี กระเทียม หัวหอม สะระแหน่และขิง โดยมีเครื่องปรุงหลัก คือ พริก เกลือ
ลีซู	- ประเพณีการฉลองปีใหม่ การฉลองพืชผล (กินข้าวโพดใหม่) กินข้าวใหม่ การไหว้ผีหลวง การไหว้ผีไร่ ผีนา การไหว้ผีบรรพบุรุษ ดนตรีเพลงชนเผ่า และการเต้นรำ เครื่องดนตรีชนเผ่ามีไม่มากนัก ได้แก่ แคน น้ำเต้า และซิง ใช้เล่นประกอบการเต้นรำในงานต่างๆ เพลงลีซูมีหลายประเภท เพลงที่นิยมคือเพลงเกี้ยวสาว ซึ่งชาย-หญิงร้องโต้ตอบกัน และเต้นรำเป็นวงกลมตามจังหวะเพลง - ชาวลีซูส่วนใหญ่นับถือผี (เหนื) ควบคู่กับศาสนาคริสต์ หรือศาสนาพุทธ ผีที่สำคัญมากคือ ผีปู่ ตา ย่า ยาย ผีที่นับถือหรือเกรงกลัว คือ ผีที่อยู่ตามธรรมชาติ เช่น ผีดอย ผีดิน ผีน้ำ ผีไร่	ผู้หญิงลีซู ทุกวัยแต่งกายด้วยผ้าสีสดใส สวมใส่เป็นเสื้อตัวหลวม แขนกระบอก ส่วนหน้าของเสื้อยาวถึงเข่าส่วนหลังยาวถึงนิยมนุ่งผ้าขาว เชื้อว ผ้า และม่วง คอเป็นผ้าสีดำ ตกแต่งลวดลายสวยงาม โดยนำผ้าแถบผ้าสีต่างๆ เช่น ม่วง ฟ้าย ขมิ้น สีดำ ขาว ส้ม แดง มาเย็บต่อกันเป็นริ้ว สวมเสื้อกั๊กที่ตกแต่งด้วยกระดุมเงิน สวมกางเกงหลวมๆสีดำ ในตัวเสื้อ ใช้ผ้าสีดำพันรอบเอว คล้ายเข็มขัด สวมปลอกขาเพื่อป้องกัน แมลง กิ่งไม้ หรือกันหนาว ผู้หญิงสูงวัยโพกหัวด้วยผ้าสีดำยาวพันหัวหลายรอบ แล้วเก็บชาย หญิงสาวจะสวมหมวกโดยประดับประดาด้วยลูกปัดหลากสี ส่วนผู้ชายลีซู ทุกวัยแต่งกายเหมือนกัน	ลีซูมีอาหารที่จะประกอบในเทศกาลหรือเวลาที่มีพิธีกรรมอยู่ 3 อย่าง ได้แก่ มาหวู่จี้จี้ (ต้มหน่อไม้กับกระดูกหมู) ขวากี้กือ (ลาบหมู) และ ขวาลูๆ (ทอดหมู) นอกจากนั้นลีซูยังมีการถนอมอาหารเพื่อที่จะสามารถเก็บไว้กินในยามแล้ง ได้แก่ ผักกาดดอง ผักกาดตากแห้ง ไส้กรอก หมูลนควั่น ลากหอมชูดอง เป็นต้น และอาหารที่ขึ้นชื่อของลีซูอีกอย่างคือ จ้า สู้ แป๊ะแป๊ะ หรือ ยำมะเขือเทศ เป็นอาหารที่จะต้องมีเพื่อไปทำไร่ทำสวน

ชาติพันธุ์	ประเพณี/พิธีกรรม/ความเชื่อ	เครื่องแต่งกาย/หัตถกรรม	อาหาร
	- การเรียกขวัญ เป็นความเชื่อด้านจิตวิญญาณ เพื่อความสุขสบายกายใจ ทำต่อเมื่อคนในครอบครัว เจ็บป่วย บาดเจ็บ - การทำนายโชค การเลี้ยงผีเสื้อ เช่น ไห้วจะใช้กระดูกไก่ทำนายโชคชะตาของเจ้าภาพและครอบครัว	โดยสวมใส่กางเกงที่มีความยาวเลยเข่าเล็กน้อย เป้ากว้างมาก สีนํ้าเงิน สีเขียว ฟาเสื้อสีดำ แขนยาว คอป้ายตกแต่งกระดุมเงิน ติดตรงคอสีนํ้าเงินที่ส่วนบนของตัวเสื้อสวมปลอกขาสีดำ	
ลัวะ	- พิธีกรรมต่างๆ ของชาวลัวะ อยู่บนความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษ โดยจะมีพิธีกรรมสำคัญ คือ พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน พิธีเลี้ยงผีเรือน พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ พิธีเลี้ยงผีเพื่อต้อนรับสมาชิกใหม่ และพิธีกรรมการโยนไข่เพื่อขุดหลุมฝังศพ เป็นต้น - ความเชื่อเกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติหรือข้อห้ามทางวัฒนธรรม เช่น ตามประเพณีของลัวะ หนุ่มสาวจะมีสิทธิ์เกี้ยวพาราสีกันได้ก็ต่อเมื่อมีการประกอบพิธีเปลี่ยนฐานะทางสังคม จากเด็กเป็นหนุ่มสาวให้เรียบร้อยก่อน ห้ามคนนอกกินขวัญข้าว ห้ามเข้าไปในบริเวณที่ปักเสาไว้	หญิงชาวลัวะนิยมสวมเสื้อสีขาวหรือสีดำ แขนสั้น ก้นด้วยด้ายสี นุ่งซิ่นสั้นครึ่งขา สีดำ มีลายคันเป็นแถบสีแดง ชมพู และนํ้าเงิน แขนขาว ซึ่งได้จากการมัดย้อมหรือปั่นโกพันแขนด้วยผ้าปอเต๊ะ พันขาด้วยผ้าปอซวง สตรีชาวลัวะนิยมสวมกลางศีรษะมวยต่ำไว้ท้ายทอย ประดับมวยผมด้วยปิ่นขนเม่น สวมสร้อยเงินเม็ด สร้อยลูกเต๋อย สร้อยลูกปัดสีแดง สีส้ม สีเหลือง และใส่ตุ้มหูไหมพรมยาวถึงไหล่ ส่วนบุรุษนิยมสวมเสื้อแขนยาวสีขาวผ่าหน้า นุ่งกางเกงสะดอขาว เคียนหัวด้วยผ้าสีแดงหรือชมพู และพกมีด้ามงาช้าง	อาหารหลักของชาวลัวะที่นิยมทำบริโภคกันเป็นประจำ คือ น้ำพริกถั่วดินใส่ขิง ข้าวต้มลัวะไก่ฉีก น้ำพริก ผักลวก อาหารตามเทศกาล คือ ใส่อั่วหมูหรือเนื้อ ต้มข้าวปัก จัดทำในช่วงเทศกาลปีใหม่ ผักกาดดองแห้งจะต้มใส่หมู ใช้ในงานเทศกาลมงคลต่างๆ เต้าหู้ยี้ (เจียง) จะทำในฤดูหนาว สำหรับอาหารทางวัฒนธรรมที่ชาวลัวะถือว่าเป็นเมนูที่ต้องปรุงเพื่อบริโภคในงานต่างๆ และรับรองแขกที่มาเยี่ยมเยือน คือ ข้าวต้มลัวะไก่ฉีก

จากการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง ลีซู และลัวะ ได้สำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ อ.กัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 4 แห่ง ได้แก่ ดอยปุย อ.เมือง ป่าแป๋ อ.แม่แตง ป่าเกี๊ยะใหม่ อ.เชียงดาว และปางหินฝน อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ที่ยังคงอยู่ในปัจจุบันหรือปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อศึกษารูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบนพื้นที่สูง ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่นของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านห้วยบง ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ อ.กัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่ พบสมุนไพรท้องถิ่นในบริเวณป่าชุมชนของบ้านห้วยบง จำนวน 59 ชนิด โดยมีพืชสมุนไพรหายากและมีเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น โดไม่รู้ล้มใบสีแดงอมม่วง ซึ่งโดยทั่วไปพบเป็นชนิดใบสีเขียว บิอคลี ตีตติโพ ขวี่โดเจ้าะ และ เชอหล่าหล่า (พืชให้สีครามใช้สำหรับย้อมผ้า) เป็นต้น และมีพืชสมุนไพรที่พบมากในชุมชน เช่น ขอพะแห่มแวง หรือหางไก่แจ้ (ขับปัสสาวะ ล้างนิ้ว) รากจิตป่า (ถอนพิษ) เส่ลาโพ (กระเพาะ อากาศอักเสบ) สาบเสือแดง หรือหญ้าสาบหมา (โรคเอดส์ มะเร็ง โรคผิวหนัง แผลในกระเพาะ) สะกอปรือ หรือมะเขือบ้า (บรรเทาอาการปวดฟัน) เชื้อะบะมี หรือผักกาดป่า (โรคผิวหนัง) ทั้งนี้ศูนย์ปกากะญอศึกษาได้นำไปคัดเลือกและขยายพันธุ์ไว้ในแปลงเพาะขยายพันธุ์สมุนไพรในพื้นที่ 5 ไร่ โดยแบ่งเป็นแปลงย่อยจำแนกตามประเภท 4 ประเภท คือ ยารักษาภายนอก ภายใน พืชบำรุงสุขภาพ และพืชที่ให้สี และให้ชาวบ้านร่วมกันนำสมุนไพรที่รู้จักมาอนุรักษ์และขยายพันธุ์ไว้เป็นคลังยารักษาโรคและแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพรของชุมชน

ติดชีพอแกะแดง / ไตไม่รู้ล้ม
(บำรุงธาตุพิการ หรือน้ำเหลืองไม่ดี)

ป๊อคลี (โรคกระเพาะ อาการซ้ำใน บำรุงโลหิต)

ภาพที่ 16 สมุนไพรหายากที่พบในบริเวณป่าชุมชนบ้านห้วยบง

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนมัธยมกัลยาณิวัฒนาเฉลิมพระเกียรติ ได้จัดทำคลิปวิดีโอถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงในอำเภอกัลยาณิวัฒนาจากภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังที่จัดแสดงไว้ในศูนย์ปกากะญอศึกษาของวัดห้วยบง จำนวน 44 ภาพ และเผยแพร่ความรู้ให้ผู้สนใจผ่านสื่อออนไลน์ (YouTube)

เก๋อลา (ขวัญ)

ขวัญ 37 ประการ เปรียบตั้งลักษณะสัตว์ 32 ชนิด และอวัยวะทั้ง 5
บนร่างกายของมนุษย์ คือ 2 มือ 2 ขา และ 1 กระหม่อม

ตำ ดี ตำ ทุ

ข้อห้ามและความเชื่อของปกากะญอ

ภาพที่ 17 ตัวอย่างภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เล่าถึงความเชื่อทางวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงในวัดห้วยบง

- 2) ภูมิปัญญาการทำเหมืองของคนไทยพื้นเมือง บ้านปางมะกล้วย อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงป่าแป๋ เหมือง สำหรับชาวเหนือ คือ อาหารว่าง และใช้ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยือน มีรสชาติออกเปรี้ยวๆ ฝาดๆ คล้ายกับของหมักดองทั่วไป ซึ่งใบเหมืองมีสรรพคุณช่วยรักษาโรคหวัด ทำให้หายใจคล่อง มีกลิ่นหอม ระงับกลิ่นเหม็น กลิ่นกาย กลิ่นหอมของใบช่วยทำให้ร่างกายผ่อนคลาย คลายเครียด ช่วยกระตุ้นระบบไหลเวียนโลหิตดี โดยการทำ

เมี่ยงเริ่มจากเก็บใบชาแก่ไปนึ่งแล้วหมัก วิธีการหมักจะนำไปเมี่ยงมามัดรวมกัน เมื่อมัดแล้วจะเรียกเป็น แหนบ จากนั้นนำไปหมักกับน้ำเปล่า ใช้เวลาประมาณ 2 เดือน จะได้ที่และสามารถนำมารับประทานได้ โดยจะทานใบเมี่ยงเปล่าๆ หรือมีเครื่องเคียง เช่น เกลือ และขิง เป็นต้น ปัจจุบันเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปความนิยมในการรับประทานเมี่ยงลดลง คนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญในการสืบทอดการทำเมี่ยงจากรุ่นพ่อแม่มากนัก ทำให้ปัจจุบันคนที่ทำเมี่ยงจะเป็นกลุ่มวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามทางชุมชนจึงอนุรักษ์การทำเมี่ยงด้วยการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนป่าเมี่ยงเพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้ ขณะเดียวกันก็พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์โดยใช้ส่วนต่างๆ ของใบชาเมี่ยงเป็นวัตถุดิบสำคัญ เช่น ชาชงพร้อมดื่ม สบู่ชาเมี่ยง น้ำชาเมี่ยงมะนาว และผ้ามัดย้อมจากน้ำเมี่ยง เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่หลากหลายและคนรุ่นใหม่ที่ใส่ใจในสุขภาพมากขึ้น

ภาพที่ 18 วิถีชีวิตและการทำเมี่ยงของคนในชุมชนบ้านปางมะกล้วย

- 3) ภูมิปัญญาด้านประเพณีวัฒนธรรม และหัตถกรรมของชาติพันธุ์ม้งดอยปุย อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ทุกปีชาวม้งจะมีการจัดงานปีใหม่ม้งในช่วงเดือนธันวาคม หรือมกราคม เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองภายหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวโพดและข้าวไร่ ภายในงานจะมีการจัดกิจกรรมและการละเล่นพื้นบ้าน เช่น การแข่งขันตีลูกข่าง การแข่งขันยิงหน้าไม้ การแข่งขันล้อเลื่อนไม้ ฝัดข้าว และการประกวดการร้องเพลงม้ง เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแล้ว ก็เป็นช่วงเวลาที่ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้า เนื่องจากมีลูกหลานบางคนออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน ทำให้คนหนุ่มสาวได้มีโอกาสมานพบปะกัน ขณะเดียวกันก็เป็นการถ่ายทอดประเพณีและวัฒนธรรมชนเผ่าให้กับคนรุ่นใหม่ผ่านงานรื่นเริงที่เข้ากับยุคสมัย และมีการเผยแพร่ผ่านช่องทางภาคเหนือ NBT Chiangmai (<https://www.youtube.com/watch?v=CHybyfQxo0k>) ส่วนการสืบทอดภูมิปัญญางานหัตถกรรม ชุมชนร่วมกับคุณครูได้สร้างกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดหลักสูตรการเรียนรู้ด้านการปักผ้าแบบชนเผ่าม้งให้กับนักเรียนที่สนใจในวิชาเลือกเสรี โดยให้ผู้สูงอายุที่มีความเชี่ยวชาญเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งนอกจากทำให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีแก่ผู้สูงอายุและเยาวชนในชุมชน

ภาพที่ 19 นางวีระ แซ่ย่าง ครูภูมิปัญญาเชียงใหม่ และลายผ้าปักชาวมังบ้านดอยบุญ

- 4) ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมอาหารของชาติพันธุ์ลีซู บ้านสามหมื่น บ้านน้ำรุ และบ้านบวกควาย ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงบ้านป่าเกี๊ยะใหม่ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ มีการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการถนอมอาหาร เช่น ผักกาดดอง (อู่ยี้) ผักกาดตากแห้ง (อู่จู้) รากชูตอง (เป๋ฉ่ายจู้) และหมูรมคว้นหรือหมู่น้ำค่าง (แลจุกควา) โดยกระบวนการสืบทอดภายในครอบครัวที่ผู้สูงอายุในครัวเรือนจะถ่ายทอดเคล็ดลับอาหารสู่ลูกหลาน ซึ่งชาวลีซูมีความเชื่อเรื่องอาหารเป็นยา พืชผักที่นำมารับประทานคู่กับน้ำพริกล้วนมีสรรพคุณทางยา เช่น หอมชู (เป๋ฉ่าย) ช่วยในเรื่องการบำรุงร่างกาย ผักกาดดอง (อู่ยี้) มีสารอาหารสูง ช่วยบำรุงสายตา ด้านการเกิดโรคมะเร็ง และทำให้ระบบขับถ่ายดี ผักโขมดอง (ฮี้หู่) ช่วยเรื่องของการปรับอุณหภูมิในร่างกาย และผักอีเรือน (ฉะฮ่าย) ช่วยขับลมได้ดีและลดกลิ่นคาวปลาของผู้หญิงที่เพิ่งคลอดบุตร เป็นต้น ซึ่งนักวิจัยได้เผยแพร่ความรู้ผ่านบนความออนไลน์บนแพลตฟอร์มต่างๆ ของ สวพส. ได้แก่ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก และไลน์ของดีพื้นที่สูง เพื่อเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงความรู้ของผู้สนใจ เรื่อง ภูมิปัญญา “อาหารเป็นยา” ของชาวลีซูบ้านดอยสามหมื่น <https://www.hrdi.or.th/Articles/Detail/1502>

ภาพที่ 20 หญิงสูงวัยชาวลีซูบ้านบวกควายกำลังสอนวิธีการทำน้ำพริกคั่ว (ลาจีตีตี้ลูลู) ให้แก่หลานสาว

- 5) ภูมิปัญญาด้านประเพณีวัฒนธรรม และหัตถกรรมของชาติพันธุ์ลีวะ บ้านเฮาะ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงปางหินฝน ชุมชนลีวะในอำเภอแม่แจ่มมีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการจัดงานประจำปีของชนเผ่าที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลปีใหม่ โดยแต่ละชุมชนจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ ทั้งนี้เพื่อพัฒนา

เครือข่ายชาติพันธุ์ลัวะ เป็นช่วงเวลาที่ทุกคนในชุมชนได้เข้ามาร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างความสามัคคี ซึ่งได้มีการเผยแพร่งานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่าลัวะผ่านช่อง Thai PBS (<https://www.youtube.com/watch?v=mKBT-NUAONY>) รวมทั้งการสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าด้วยการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้าน และมีการถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนในชุมชน ซึ่งชาวลัวะมีภูมิปัญญาการทอผ้าด้วยกี่เอว โดยเฉพาะถุงย่าม ที่เอาไว้ใส่ของใช้ต่างๆ มีลักษณะที่เรียบง่าย แข็งแรง จนมีคนกล่าวว่า ย่ามของชาวลัวะสามารถนำมาใช้ใส่น้ำได้ไม่รั่ว อันเปรียบถึงความแน่น แข็งแรง ทนทาน ที่เกิดจากเทคนิคการทอที่ละเอียด พากเพียร และหนักแน่น โดยชาวลัวะแม่แจ่มมีการแบ่งประเภทการใช้งานไว้อย่างชัดเจน ซึ่งตลอดช่วงอายุสตรีชาวลัวะจะต้องเตรียมถุงย่าม 7 ใบ สำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ ทงรายาง เป็นถุงย่ามที่ผู้หญิงจะทอให้ผู้ชายที่จะแต่งงานด้วยในก่อนพิธีแต่งงาน ทงรางะ แม่ของหญิงสาวจะให้ลูกสาวก่อนเข้าพิธีแต่งงาน ทงรางะสะครัก ใช้เป็นของด้าหัว ของไห้วผู้ใหญ่ ทงบุห์ ใช้ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ ทงปิง นิยมให้แก่เพื่อนและญาติ ทงไซ ใช้ใส่ของไปร่วมงานที่เป็นมงคลต่างๆ และทงลอง ถุงย่ามสีดำใช้ในงานศพ

ภาพที่ 21 การทอผ้าและถุงย่ามของชาวลัวะ

จากการสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบนพื้นที่สูงในด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ด้านประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ด้านหัตถกรรม และด้านอาหาร ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ.2564-2565 พบว่า ชุมชนบนพื้นที่สูงมีรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นใน 7 ลักษณะ ดังนี้

- 1) การเรียนรู้จากภายในชุมชน เป็นเรื่องของการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ด้านการเกษตร หัตถกรรม และวัฒนธรรมอาหาร เป็นต้น
- 2) การเรียนรู้จากพิธีกรรมและความเชื่อที่ถูกปลูกฝังความคิดมาจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายายและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น พิธีไหว้ผีหัวน้ำ ไหว้ผีบรรพบุรุษ และข้อห้ามต่างๆ ที่เกิดจากความเชื่อของแต่ละชาติพันธุ์ เป็นต้น
- 3) การเรียนรู้จากภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การรักษาโรคด้วยสมุนไพร งานช่าง งานฝีมือ หรือความรู้เรื่องพิธีกรรมต่างๆ จะถ่ายทอดภายในครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งเป็นความลับของตระกูล เช่น ตระกูลหมอผี และพิธีการไหว้เจ้าของชาวลีซู ม้ง และเมี่ยน ที่มีความแตกต่างของพิธีกรรมในแต่ละตระกูล เป็นต้น

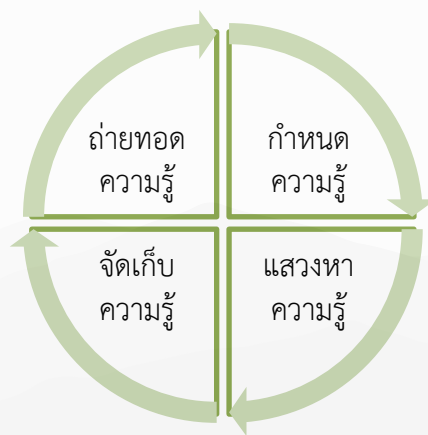
- 4) การปฏิบัติจริงที่ฝึกฝนมาจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับ การถ่ายทอดวิชาจากผู้ที่ไม่ใช่คนในครอบครัวของตนทั้งในและนอกชุมชน เช่น หมอตำแย และการเล่นเครื่องดนตรีต่างๆ เป็นต้น
- 5) การปฏิบัติจริงที่ฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ เป็นความรู้ที่เกิดจากการ สังเกต จดจำ การสัมผัสประสบการณ์ ลองผิดลองถูก แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น วิธี สังเกตความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วยวัชพืชของชาติพันธุ์ดาราอั้ง และวิธีสังเกตการติดผล ของต้นมะเดื่อหน้าเพิงบั้งซีปริมาณน้ำฝนในรอบปีของคนไทยพื้นเมือง เป็นต้น
- 6) ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้สนใจ มาก่อน มีความเชื่อทางวิญญาณหรือมีสิ่งเหนือธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนใหญ่จะ เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคบางอย่างที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์
- 7) การรับความรู้จากภายนอกชุมชน และนำมาผสมผสานกับความเชื่อหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ สอดคล้องกับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ของชุมชน การจัดตั้งกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การตั้ง กฎระเบียบข้อบังคับในการอยู่ร่วมกับป่า และการจัดงานปีใหม่ที่มีความรื่นเริงแต่แฝงเรื่อง ประเพณี การละเล่น และวัฒนธรรมชนเผ่าไว้ เป็นต้น

ภูมิปัญญาเหล่านี้ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและแบบเป็นลายลักษณ์ อักษร หรือทั้งสองรูปแบบก็ได้ แต่จากการศึกษาพบว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากบางชาติพันธุ์ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง จึงเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งสู่บุคคลหนึ่งโดยตรงที่มีองค์ประกอบ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

- 1) องค์คติ (concept) เป็นการส่งทอดความรู้ ความเข้าใจผ่านการปลูกฝังทางความคิด ความ เชื่อ และอุดมการณ์ ด้วยวิธีการบอกเล่า บรรยายด้วยวาจา หรือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง
- 2) องค์พิธีการ (usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่ยังคงใจความสำคัญ ไว้ ซึ่งมักจะพบเห็นในปัจจุบันที่แต่ละชุมชนพยายามใช้การแสดงพื้นบ้านและการละเล่น ต่างๆ มาเป็นสื่อในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ประเพณี และวัฒนธรรมให้แก่เยาวชน ผ่านการ จัดกิจกรรมหรือเทศกาลประจำปี เพราะวิธีการนี้จะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับความเพลิน เพลิดเพลินไปพร้อมกับการเรียนรู้
- 3) องค์วัตถุ (instrumental and symbolic objects) เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้ เช่น เครื่อง ดนตรี งานฝีมือ และสิ่งที่ไม่รู้รูปร่างแต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ เช่น ภาษา เป็นต้น โดยอาจใช้การสาธิต การปฏิบัติจริง การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ และการทำสื่อเผยแพร่ความรู้ที่ เข้าใจง่ายเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ได้เช่นกัน

โดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง คือ (1) การเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนา บางชุมชนบนพื้นที่สูงมีการปรับเปลี่ยนการนับถือผีบรรพบุรุษไปเป็น ศาสนาอื่น เช่น คริสต์ ทำให้มีการลดทอนความสำคัญของประเพณีดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ หรือสิ่ง เหนือธรรมชาติ และหันมาให้ความสนใจในเรื่องปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในบางกลุ่มคนที่ยังชีพด้วย การเกษตรและมีความผูกพันกับธรรมชาติยังไม่ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมไปเสียหมด แต่มีการปรับลดทอน พิธีกรรมบางอย่างลงให้สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางศาสนาและการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เช่น

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูง และการพัฒนารูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นสากลมากขึ้น เช่น การจัดเทศกาลประจำปี เพื่อเผยแพร่ประเพณีและวัฒนธรรมของชนเผ่า ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าอย่างสนุกสนาน ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมได้ เช่น งานปีใหม่ม้งดอยปุย และงานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมชนเผ่าลัวะบ้านเฮาะ เป็นต้น และ (2) ความเจริญทางสังคมเมือง เมื่อคนรุ่นใหม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ให้ออกไปสู่โลกภายนอก เช่น การส่งบุตรหลานไปเรียนหนังสือในตัวเมือง หรือการออกไปทำงานของผู้ใหญ่วัยกลางคน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เห็นโลกภายนอกมากขึ้น จึงมองว่าภูมิปัญญาบางอย่างเป็นสิ่งล้าสมัย ประกอบกับการออกไปอยู่นอกชุมชนได้ลดทอนความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภูมิปัญญาบางอย่างจึงสูญหายไปเพราะไม่มีผู้สืบทอด โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่สืบทอดเฉพาะในตระกูลที่ไม่สามารถถ่ายทอดแก่บุคคลอื่นได้ นอกจากนี้การพัฒนาสังคมอย่างรวดเร็วและการเข้ามาของบุคคลภายนอกก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบนพื้นที่สูงถูกกลืนหายไป ดังนั้น การจัดการองค์ความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้คงอยู่ และสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จึงควรมีกระบวนการสำคัญดังนี้

ภาพที่ 22 รูปแบบการจัดการองค์ความรู้เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

จากภาพที่ 22 สามารถอธิบายได้ดังนี้

กระบวนการที่ 1 กำหนดความรู้ สืบหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น หรือเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ พื้นฟู และต่อยอด เป็นขั้นตอนของการคัดเลือกความรู้โดยชุมชน

กระบวนการที่ 2 แสวงหาความรู้ รวบรวมและถอดองค์ความรู้จากผู้รู้ทั้งในและนอกชุมชน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กับบุคคลที่มีความรู้ ความสนใจในเรื่องเดียวกัน จะทำให้เห็นถึงหลักแนวคิดของภูมิปัญญาเรื่องนั้นๆ อย่างแตกฉาน อาจมีการศึกษาคู่ขนานกับหลักคิดทางวิชาการที่สามารถพิสูจน์ได้ในขั้นตอนนี้ควรดึงกลุ่มเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่มีความสนใจมาเข้าร่วมในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาจดำเนินการแบบมีส่วนร่วมกับคุณครูที่มีความใกล้ชิดกับเยาวชนมากที่สุด เพื่อให้เข้าใจหลักคิดของคนรุ่นเก่าอย่างถ่องแท้ ไปสู่การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านประสบการณ์จริงของผู้เรียนรู้

กระบวนการที่ 3 จัดเก็บความรู้ เมื่อรวบรวมข้อมูลครบถ้วน จึงนำมาออกแบบและพัฒนา รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญา โดยให้คนในชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ความรู้ที่เหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของคนในชุมชน

กระบวนการที่ 4 ถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคล โดยผ่านการปฏิบัติจริง จัดอบรม จัดกิจกรรม สาธิตประกอบการบรรยาย หรือสร้างจิตอาสา เช่น มีคุุเทศก์ท้องถิ่น ให้สามารถ ถ่ายทอดความรู้ไปยังนักท่องเที่ยว หรือผู้ที่มาศึกษาดูงาน และใช้เทคโนโลยีดิจิทัลหรือสื่อออนไลน์เข้ามา ช่วยเผยแพร่ความรู้ในวงกว้างทำให้ทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา อันนำไปสู่การสืบทอดภูมิ ปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่มีใช้เพียงสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ในตำราหรือคำบอกเล่าเท่านั้น แต่เป็นการเพิ่มช่องทางการรับรู้ และความเข้าใจในอัตลักษณ์ของแต่ละชาติพันธุ์มากขึ้น

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเรียนรู้จากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ซึ่งเป็นผู้นำเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรให้เป็นอาชีพที่มั่นคง จำนวน 139 ราย 10 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า เมี่ยน ลีซู มูเซอ ลัวะ ไทลื้อ และดาราอั้ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 31 แห่ง ที่มีความแตกต่างทางกายภาพและการดำรงชีพ ผลการศึกษาพบว่า

1) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 8 ประการ ประกอบด้วย สนใจใฝ่รู้ มีจิตสาธารณะ ขยันอดทน กระตือรือร้น มุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน รอบรู้ในสิ่งที่ตนทำอยู่ กล้าคิดกล้าทำ และกล้าเจรจาต่อรอง โดยมีปัจจัยพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวของเกษตรกร คือ ลักษณะของผู้นำเกษตรกรที่มีความสนใจใฝ่รู้ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และแรงจูงใจที่เกิดจากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาด้านสุขภาพที่เกิดจากการเกษตรเดิม ภาระหนี้สินของครัวเรือน สินค้าเกษตรที่ปลูกมีราคาตกต่ำหรือไม่มีตลาดรองรับ ความจำเป็นต้องย้ายกลับมาเป็นหัวหน้าครอบครัว และต้องการมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ ซึ่งทุนการพัฒนาชุมชน 5 ด้าน ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนการเงิน ทุนทางกายภาพ ทุนทางสังคม เป็นปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน

2) รูปแบบการเรียนรู้ของผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน (ร้อยละ 36) พร้อมปรับเปลี่ยนเมื่อได้รับข้อมูลที่ครอบคลุม ด้านการผลิต การตลาด และผลตอบแทน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรวัยทำงานที่มีอายุ 46-60 ปี มีการเรียนรู้ด้วยตนเองที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ และเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (2) กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง (ร้อยละ 33) ซึ่งครอบคลุมเกษตรกรทุกช่วงวัย ส่วนใหญ่มีอาศัยอยู่ในชุมชนห่างไกล มีข้อจำกัดในการเข้าถึงความรู้และการติดต่อสื่อสาร การเรียนรู้จึงเกิดจากการเห็นตัวอย่างความสำเร็จ ระบบพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำและติดตามอย่างใกล้ชิดเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร (3) กลุ่มเรียนรู้เร็ว (ร้อยละ 22) เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์ภายนอกชุมชนหรือทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอก มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน เริ่มต้นเรียนรู้ด้วยตนเอง เมื่อมีปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้จึงปรึกษาเจ้าหน้าที่ส่งเสริม และ (4) กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย (ร้อยละ 9) คือกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการหรือผู้ที่เคยเป็นผู้นำชุมชน และประธานกลุ่มต่างๆ ทำให้มองเห็นโอกาสในการเชื่อมโยงกับแต่ละหน่วย ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่สามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงเป็นภาพรวมเพื่อการพัฒนาตนเองและชุมชนได้

3) แนวทางการยกระดับการเรียนรู้ของเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน พัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบผสมผสานทั้งออนไลน์และออฟไลน์ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะที่จำเป็น ได้แก่ การพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากร หรือนักวิจัยท้องถิ่น เพื่อช่วยขยายงานวิจัยหรือพัฒนาไปสู่เกษตรกรรายอื่น และส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามเครือข่ายที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้รวดเร็ว (2) กลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง สร้างต้นแบบความสำเร็จในชาติพันธุ์เดียวกันด้วยการส่งเสริมแบบผ่านผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่จริงในชุมชน เช่น โรงเรียนเกษตรกร เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และระบบพี่เลี้ยงในชุมชน (3) กลุ่มเรียนรู้เร็ว เสริมความรู้ที่จำเป็นในยุคปัจจุบัน ได้แก่ ทักษะการเป็นผู้ประกอบการและการสร้างมูลค่าเพิ่ม การบริหารทางการเงิน ทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตและการตลาด รวมทั้งการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างมุมมองใหม่ให้เกษตรกร และ (4)

กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย ควรพัฒนาทักษะการเป็นวิทยากรมืออาชีพ เสริมทักษะที่จำเป็นในส่วนที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ และเชิดชูเกียรติในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาบนพื้นที่สูง

4) ผลการทดสอบอย่างมีส่วนร่วมกับเกษตรกรนาร่อง 23 ราย 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง คนไทยพื้นเมือง อาข่า เมี่ยน ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 7 แห่ง พบว่า กิจกรรมการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพในระดับปานกลางถึงดี โดยมีข้อเสนอแนะจากกลุ่มเกษตรกรในการปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้ (1) กลุ่มเรียนรู้รอบด้าน ที่มีอายุมากกว่า 45 ปี ให้ความเห็นว่าในการพัฒนาวิธีการเข้าถึงความรู้แบบออฟไลน์โดยเฉพาะสื่อที่จะนำมาให้ความรู้ ควรเป็นสื่อที่สามารถเข้าใจง่าย เช่น การอธิบายขั้นตอนการทำงานต่างๆ ควรใช้ภาพเข้ามาประกอบหรือเป็นสื่อที่มีภาพเคลื่อนไหว สำหรับการพัฒนาความรู้ผ่านช่องทางออนไลน์ ควรมีการอธิบายวิธีการใช้อย่างละเอียด เนื่องจากเกษตรกรยังมีทักษะด้านดิจิทัลไม่มากนัก และการให้ความรู้ในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรมีช่องทางในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลายเพื่อประกอบการตัดสินใจ (2) กลุ่มเรียนรู้เร็ว เกษตรกรให้ความสนใจในการพัฒนาทักษะดิจิทัลมากกว่าทักษะอื่น เนื่องจากการเรียนรู้เทคโนโลยีการจัดการฟาร์มช่วยลดระยะเวลาในการทำงานและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านตลาดออนไลน์จะทำให้เกษตรกรมีโอกาสในการต่อยอดธุรกิจเกษตรของครอบครัว โดยการศึกษาดูงานเป็นกลไกที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ง่ายและเร็วที่สุด นอกจากนี้การพัฒนาสื่อวีดิโอควรจัดทำเป็นคลิปสั้นๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมแปลง การเพาะกล้า วิธีการปลูก การดูแลรักษาพืช ระยะเวลาการเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการจัดการธาตุอาหารในดิน การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว และเทคนิคต่างๆ ที่ใช้ในการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ เช่น วิธีการปลูกเมล่อนญี่ปุ่นในแต่ละฤดูกาลให้ได้ผลผลิตดี การป้องกันกำจัดโรคและแมลงในแต่ละช่วงเวลาของพืช จะทำให้เกษตรกรเข้าใจในระบบการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์มากขึ้น โดยไม่ต้องรอสอบถามจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเพียงอย่างเดียว และ (3) กลุ่มเชื่อมโยงเครือข่าย เนื่องจากเกษตรกรเป็นผู้นำชุมชน มีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบค่อนข้างมาก ในการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกรจึงควรมีเนื้อหากระชับ ใช้ระยะเวลาสั้น และเป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงงานกับหน่วยอื่นได้ โดยตอบสนองการพัฒนาทักษะในด้านที่เกษตรกรยังไม่มี ความชำนาญ ส่วนกลุ่มเรียนรู้จากตัวอย่าง เกษตรกรให้ความสนใจในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ตามแนวคิดของโรงเรียนเกษตรกร เพื่อยกระดับการปลูกพืชที่ได้มาตรฐานและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเริ่มดำเนินหลักสูตรการเรียนรู้ในปี พ.ศ. 2566 โดยมีกระบวนการพัฒนาผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 4 ขั้นตอน ได้แก่ เรียนรู้ พัฒนา ต่อยอด ขยายผลสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง

5) สสำรวจรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ เครื่องแต่งกายและหัตถกรรม และอาหาร ยังคงอยู่ในปัจจุบันและปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย จำนวน 5 ชาติพันธุ์ ได้แก่ กะเหรี่ยง คนไทยพื้นเมือง ม้ง ลีซุ และลัวะ พบว่า รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของทั้ง 5 ชาติพันธุ์ มีรูปแบบที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันไปตามการดำรงชีพ แต่สิ่งหนึ่งที่ทุกชาติพันธุ์ให้ความสำคัญ คือ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ลูกหลาน เพื่อให้ภูมิปัญญาเหล่านี้คงอยู่และสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย มีการสร้างความร่วมมือกับโรงเรียนเพื่อปลูกฝังให้กับเยาวชน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์เข้ามาช่วยเผยแพร่ความรู้ในวงกว้าง ทำให้ทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา อันนำไปสู่การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติพันธุ์ที่มีใช้เพียงสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ในตำรา หรือคำบอกเล่าเท่านั้น แต่เป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ให้คนรุ่นใหม่เข้ามาเรียนรู้และเข้าใจถึงอัตลักษณ์ของตนมากขึ้น ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้